

JÁSZKUNSÁG

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

MTA
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Tudományos Testülete

XLII. Évfolyam 2. szám

1996. szeptember-október

SZILÁRDFY ZOLTÁN

A Napbaöltözött Asszony tisztelője

Szent Gellért ikonográfiája a barokk kori grafikák tükrében

Szent Gellért vértanú püspök, Szent Benedek-rendi apát ikonográfiai ábrázolásának a tudományos kutatáson alapuló, a teljesség igényével készülő összegzése mind ez ideig nem készült el. Az ünnepi évforduló alkalmából gondoltam arra, hogy néhány jellegzetes, eddig még ismeretlen barokk rézmetszet tükrében mutatom ki a magyarság e kiváló apostolának azokat az ikonográfiai típusait, amelyek kilenc évszázadon át a művészet különböző műfajaiban a vele kapcsolatos témákat motíválták.

Kutatásaim során az eddig legkorábbra datálható barokk ikonográfiai ábrázolást az első magyar nyelvű nyomtatásban megjelent katolikus biblia címlapján találtam, amelyben a Patrona Hungariae akkori pénzeken szereplő típusa foglal helyet, jobbra felől a nemzet három legjelesebb püspöke, a „laikusok” oldalán pedig a magyar Háromkirályok háromnegyedes képe látható. (1. kép) Káldi György jezsuita fordítása 1626-ban jelent meg Formika Máté bécsi nyomdájában, a pozsonyi Királyi Kamara, Pázmány Péter bíboros és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem költségén. A Szent Biblia címlapján Szent Gellértet rövid szakállal, püspöki ornátusban, pásztorbottal és két dárdával örökítette meg a Bécsben dolgozó mester.

Melchior Inchofer *Annales ecclesiastici Regni Hungariae* című művének címlapján az ország koronás címere alatt nemzetünk számos szentjének körében látható Szent Gellért mellképe, jobbáiban püspöki pásztorbotot, bal kezében pedig a vértanúság győzelmi pálmáját tartva. (2. kép) Ezen a metszeten, amelyen az 1644-es dátum olvasható, attribútumai közül a főpapságra és a mártíromságra utaló ezen két jelkép szerepel.

Augsburgban 1675 és 1677 között jelent meg Aegidius Ranbeck *Calendarium Annale Benedictinum...* című négykötetes műve, amelyben szeptember 24-re jelezve Szent Gellért képmása található. (3. kép) Az alig kivehető jelzet: „J. I/r/mbach del. -B.K.f.” nyilván augsburgi művészek nevét rejti. E korai ábrázoláson Gellért, mint a Napbaöltözött Asszony tisztelője jelenik meg, akiről 1015-ben a székesfehérvári királyi bazilika búcsúnapján Szent István jelenlétében nagysikerű ünnepi prédikációját tartotta. A metszet templombelsőt mutat, ahol az oltár előtt Szent Gellért bencés habitusban tömjénez a Boldogasszony szobrát, bal kezében itt is a vértanúi győzelem pálmája, mögötte püspöki mitra, az ablakon át pedig vértanúságának jelene látszik: a megkövezés, a végső kegyelemdöfés, szívének lándzsával történt átszúrása. Az alá írt latin szöveg a Szűz Máriát tisztelő Gellértet magasztalja.

A salzburgi Szent Péter apátság kiadványa 1668-ból az *Annus Mariano-Benedictus sive Sancti illustres ordinis D. Benedicti* címmel két kötetben megjelent, összefűzött, az esztendő háromszázhatvanöt napjára való rézmetszetű szentkép sorozat, amelyet a

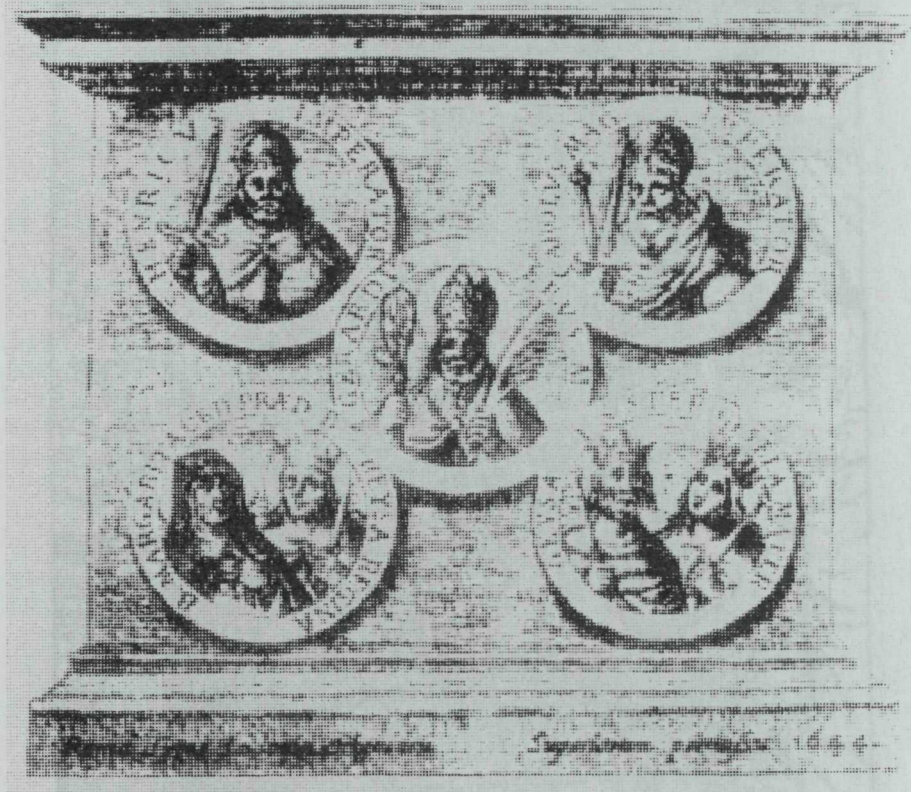

1. Szent Gellért Káldi György bibliájának címoldalán. Bécs, 1626. Rézmetszet

16. századtól kezdve a Mária kongregációk ájtatossági gyakorlatában havonta cseréltek, illetve összejöveteleiken kisorsoltak. Szent Gellért napjára emblematikus keretbe foglalva ismét a Máriát tisztelő püspököt látjuk, amint két klerikus kíséretében térdén állva hódol a Szűzanya előtt. (4. kép) A kép alá írt latin szövegből kitűnik az erénygyakorlat, amely Szent Gellért példájára napi könyörgés az ellenségeinkért, ugyanakkor pedig az általános imaszándék: Pro regno Hungariae, vagyis Magyarorszáért. A metszet hátoldalán Szent Gellért életének rövid foglalata olvasható. A latin szöveg Marosvár egykori püspökét Velence és Pannónia protomartyrjának nevezi.

A Jézustársasági Heveneszi Gábor nagyszombati nyomdájukban jelentette meg nagyhatású művét Ungaricae Sanctitatis Indicia... címmel, amelyben a magyar szentekről és boldogokról 1692-ben J. S. Schott és Hoffmann bécsi rézmetszőkkel ötven képmellékletet csináltatott, ezek kihatása a szentek ikonográfiájára a róluk készült ábrázolások tekintetében évszázadokig meghatározó volt.³ A Szent Gellértről készült térkép püspöki ornátusban mutatja, jobbján könyvvel, amely a szent püspök irodalmi munkásságára utal, a könyvre helyezett kövek pedig vértanúságának körülményeire emlékeztetnek. Baljában pásztorbotot és lándzsát tart. Itt már ikonográfiai ismertető jegyeinek együttesét látjuk, leszámítva a keresztest, amely csak a 19. század Szent Gellértről készült műalkotásain tűnik fel. E rézmetszet ugyan jelzetlen, mégis stíluskritikai alapon Schottnak tulajdonítom. (5. kép) Ennek nyomán készült az orawkai fatemplom magyar szentek képsorának Szent Gellért ábrázolása 1711-ben. Davide Antonio Fossati a pannonhalmi főapátság refektóriumában 1729-ben készített freskóján Szent Gellért képmását szabadon fogalmazta meg.⁴ Itt csupán a szakállas arc, valamint az attribútumok — a lándzsa kivételével — Schott metszetén már megtalálhatók.

Az Országos Széchenyi Könyvtár Aprónyomtatvány Tárában lappang egy Szent Gellértről készült rézmetszetű kép, amelyet jelzete szerint a kiváló Gottfried Bernhard Göz rajzolata után Johann Andreas Pfeffel augsburgi mester adott ki az 1720-as években. Augsburgban készült 1700 körül egy reprezentatív szentkép, amely Johann Andreas Pfeffel (1674—1750) kiváló rézmetszői tehetségét dicséri. (6. kép) Pfeffel kiadói tevékenységével összekapcsolta Augsburgot Béccsel, így alkalma volt több olyan értékes

2. Szent Gellért Inchofer Menyhért magyar egyháztörténeti művének címlapján.
Róma, 1644. Rézmetszet

grafikai lap elkészítésére, amelyeken magyarországi megrendelőktől kapott instrukcióknak megfelelően egészen egyedi műveket alkotott. A sokszorosított grafika legnépszerűbb barokk műfajából, az úgynevezett kis ájtatossági képekből változatos témájú sorozatok számtalan példánya viseli a mester nevének, s a kiadás helyének kezdőbetűit, amint e szentképecskén is látható. Az összehasonlító stíluskritika módszerével kiszűrhetők a sablonos műhelymunkák közül az ilyen karakterisztikus ábrázolások, amelyeken a rendkívül gazdag eszmei összefüggések még a 17. századra jellemző emblematikus dekorativitás mértéktartó ízlésével ötvözve jelennek meg. A kép alá írt szöveg tömören utal a kompozíció tematikájára: Szent Gellért máriatisztelő lelkiségére, amely a Regnum Marianum eszme alapvető meghatározója. Az ábrázolt jelenetek forrása Szent Gellért legendájának mindkét változatában megtalálható. Középen az egyházszervező apostoli király, Szent István együtt látható Szent Gellérrtel, az apostolotudó püspökkel, akinek mély barátsága éppen a székesfehérvári István király által alapított Szűz Mária (Assumpta) bazilika tituláris ünnepéhez (augusztus 15.) kapcsolódik. Ekkor találkoztak először, s az ünnepi szónok Gellért, a Napbaöltözöttet

XXIV. SEPTEMBERIS.

Perfecta charitas est, ut paratus sis mori pro fratre.
Hanc ipse Dominus in se exhibuit, mortuus pro omnibus,
orans pro eis, à quibus crucifigebatur, & dicebat:
Ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. Sed si solus hoc fecit,
non erat Magister, si discipulos non habebat. *1. Cor. 12.*

Oratio pro inimicis.

Pro regno Hungariae.

4. Szent Gellért a salzburgi Szent Péter Apátságának a Mária-tisztelő bencés szentek kalendáriumi szentkép sorozatában. Salzburg, 1668. Rézmetszet

5. J. S. Schott: Szent Gellért. Illusztráció Hevenes Gábor Ungaricae Sanctitatis Indicia... című művéből. Nagyszombat, 1692. Rézmetszet

Asszonyról (*Mulier amicta sole*) ékesen beszélt, mire a király megkedvelte őt, és fiának. Szent Imre hercegnek nevelését is rábízta. Ugyancsak a középkori legenda szerint Gellért tanítása nyomán a magyar nemzet Krisztus anyjának nevét ki nem ejti, hanem csak Úrnőnek mondja, hisz Pannóniát Szűz Mária családjának nevezte Szent István király. A miniatűr jelenetek közül a baloldali a Gellért által építtetett marosvári Szent György monostor Mária tiszteletére állított oltárát mutatja be, amelyről úgy rendelkezett, hogy az előtte függő ezüst tömjénező tüze ki ne aludjék, ezért külön szolgálatnak kellett gondoskodnia, hogy állandóan szálljon föl az illatos tömjénfüst. A jobboldali miniatűr kompozíció háttérében a később Gellértről elnevezett hegy tűnik föl, amelyről a pogány lázadók letaszították, s a Duna partján, mint az ország protomartyrját megkövezték és lándzsával agyonszúrták. Így a vértanúságra utaló attribútumai: kő és lándzsa szerepelnek legtöbb régi ábrázolásán.

Gellért és István fölött még a középső mezőben a mennyei víziót, a mártírhálála előtti éjszaka álomlátását jeleníti meg. A Szűzanya szinte egyesíti két jeles tisztelőjét, amint a gyermek Jézust emeli a profilban rátekintő szentek fölé, akik megdicsőülésükben a legnagyobb jutalmat nyerik el: Gellért a vértanúság győzelmi pálmáját, Istvánt pedig a már följárlott ország helyett — amire itt a magyar címert égi szférába emelő angyalok találóan utalnak — a mennyei koronával ékesítik. A katolikus restauráció ezen aktuális szemléletét a Gellért-legenda történeti mozzanataival ilyen találékonyan összehangolni a még fiatal rézmetsző és rajzoló művész nyilván Karner Egyed bencés főapát hatására tudta, akivel a századfordulón a pannonhalmi főapátság jubileumi emléklapja megrendelésekor került kapcsolatba.

A vértanúság jelenete a már bemutatott rézmetszetek miniatűr jelenetei között szerepel, a monumentális művészetben viszont a Zala megyei Kiskomárom (ma Zalakomár) plébániatemplomának mennyezetfreskóján egy nagyszabású történelmi téma részeként jelenik meg. Dorffmaister István sajátos kompozícióját 1793-ban festette.⁶ Kortársa, Schaller István a Komárom megyei Füss (Trávník) templomának oltárképén a magyar szentkirályok mellett, a bencés szentek között Gellértet is megfestette 1762-ben.⁷ Amikor magyar szentek társaságában különösebb ismertetőjegy nélkül, püspöki ornátusban látunk szenteket, azok többnyire a pannóniai Szent Márton, illetve Szent Adalbert alakját ábrázolják, ugyanis a török idők után Szent Gellért kultusza inkább csak szerzetesrendjére, Csanád egyházmegyére, valamint szülővárosára, Velencére szorítkozott, beleértve a néhány tiszteletére szentelt templomot vagy kápolnát.

Szent Gellért barokk szobrainak számbavétele még várat magára. A katolikus restauráció során Szent István és főleg Szent Imre kultuszának sarjadéka lett a Szent Gellért tisztelet, amely különösen az oltárkompozíciókban nyert művészi formát. Ilyen például az ozorai Szent István király plébániatemplom főoltárának aranyozott, festett faszobra, ahol a koronaföljárnás oltárképénél kétoldalt Szent Gellért és Szent Imre herceg áll őrt. A Buda-krisztinavárosi plébániatemplom Nepomuki Szent János oltárának faszobrait Dunaiszky Lőrinc alkotta klasszicista stílusban a 19. század második évtizedében. Az attribútumok továbbra is a könyv a kövekkel és a pásztorbot.⁸

Szász Gyula szobrászművész 1881-ben a Szent Gellért ideiglenes sírtemploma helyén épült tabáni Szent Katalin templom homlokzatán Gellért kőszobra kezébe a kereszt jelképét adta.⁹ Itt az ikonográfiai attribútum, a vértanúság pálmája mellett egy addig még nem alkalmazott jelképpel, a kereszttel gazdagodik. A keresztény ókorban a mártír szentek ábrázolásánál szívesen alkalmazták a keresztet, ami itt a hiúhirdetés és egyházszervezés szimbólumaként fogható föl. Ez a motívum azért is fontos, mert 1901-ben, amikor a magyar kereszténység 900 éves jubileumát tartották, tervbe vették,

6. Johann Andreas Pfeffel: Szent Gellért Szent István királlyal. Szentkép, Augsburg, 1700 körül. Rézmetszet

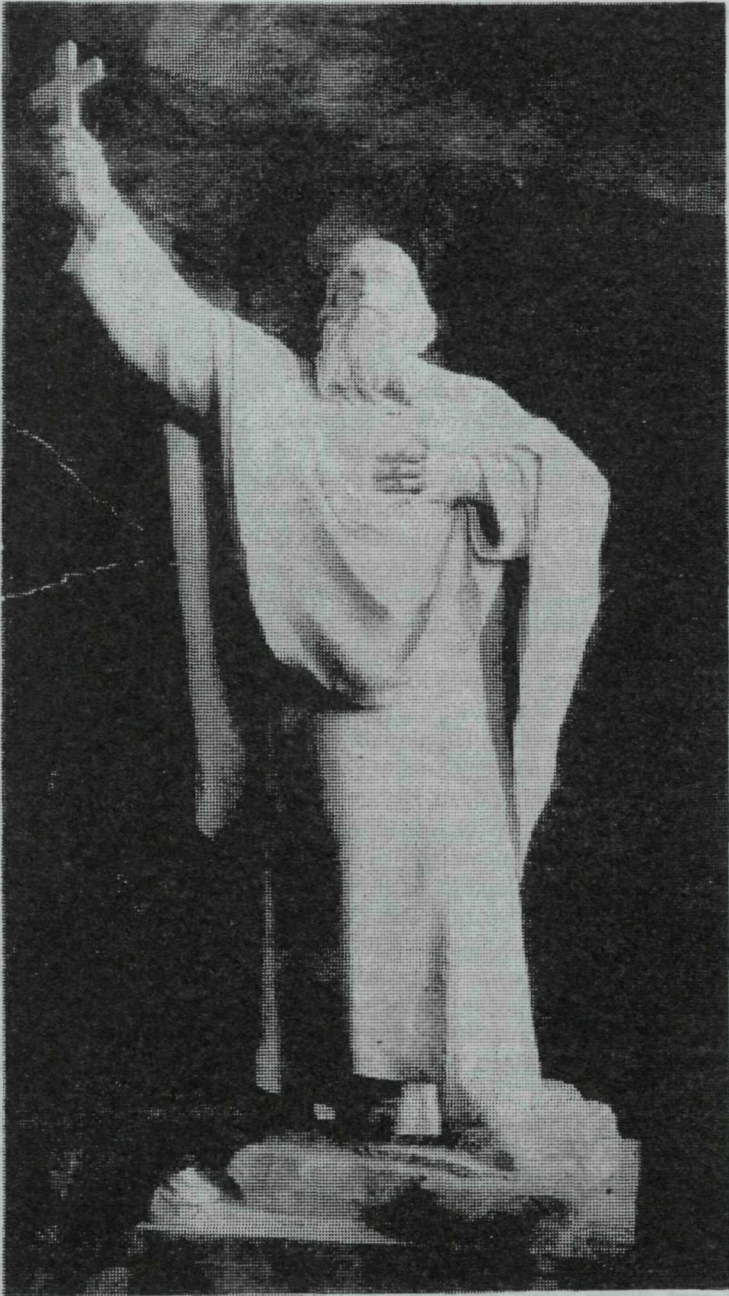

hogy a vértanú püspök impozáns szobrát a róla elnevezett sziklás hegy oldalán állítsák fel. Buda panorámájának nélkülözhetetlen része Jankovits Gyula pomázi művész alkotása, amely 1904-re, 100.000 korona értékben készült el. A szobor lábazatán a Gellérte figyelő ősmagyar figurája térdel. Lejjebb pedig a vízesés az államalapításkor Európában még újszülött nemzet vízkereszttségére emlékeztet. Mégis a kompozíció legföltűnőbb motívuma Szent Gellért jobbában a magasra emelt kereszt. Ez ihlette meg századunkban Magyar Bálint költőt a „Felmutat égre Szent Gellért keresztje” kezdetű közismert templomi ének szerzőjét. A hatalmas bronzszobor gipszből készült modellettőjáról egy korabeli fényképet őrzök, amelyet maga a mester ajándékozott Pomázon a részéről nagyrabecsült friss diplomás iparművésznek, Szalai Margitnak, édesanyámnak.¹⁰ (7. kép)

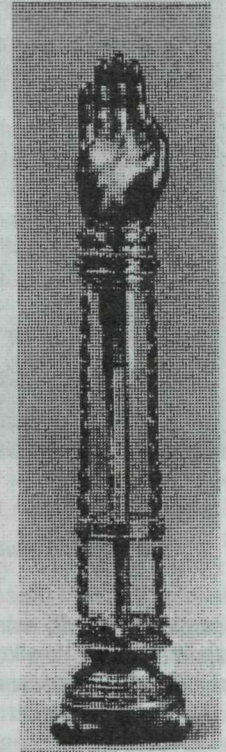
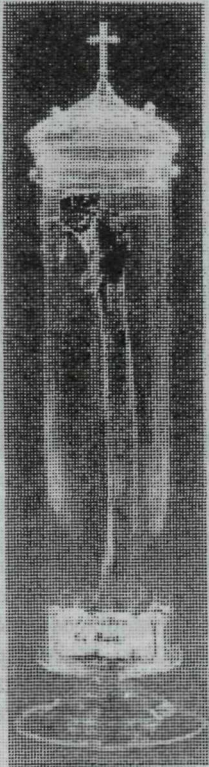
A monumentális emlékművet találóan jellemezte 1980-ban II. János Pál pápa Szent Gellért születésének millenniumára küldött levelében: „Szent Gellért szerzetes, apostol és vértanú szobra ott áll fővárosotok közepén a Duna fölött, és magasra emelt keresztjével ma is erre hív: »Legyetek a Krisztusba vetett hit és a kereszténység, a testvéri szeretet tanúi saját népetek körében!«”. A Gellért-hegyi szobor nyomán a jellegzetes kereszt attribútum föltűnik még a pesti Rókus-kápolna homlokzatán csakúgy, mint Szegeden a püspöki székházat díszítő Ohmann Béla-féle terrakotta szobron 1930-ból. Az esztergomi bazilika főoltárán Pietro Bonani olasz művész 1856-ban úgy mintázta meg Szent Gellért fehér márványszobrát, amint tanítványa, a kis Imre herceg mesteréhez simul.¹¹ Ettől az alkotástól kezdve szinte attribútummá vált a gyermek Szent Imre alakja Gellért mellett. A budapesti Szent István Bazilikában Strobl Alajos monumentális márványszobrán 1904-ből, akárcsak a szegedi dóm Szent Gellért oltárának főalakján Krasznai Lajos 1930-ban ugyanebben a fölfogásban a szent nevelőt szent tanítványával együtt ábrázolta.

Az a kevés festmény, amely templomok falain, illetve oltárképeken ránkmaradt, ugyancsak metszetek nyomán készült, amint Gellért középkori ikonográfiája is a Magyar Anjou Legendárium miniatúráit követi, ugyanis életének főbb eseményeit igen dekoratív előadásmódban már ott megtaláljuk.¹² Külön is figyelmet érdemel Marosvár püspöki székhelyét egy falusi plébániatemplommal megőrkítő egykori Német-Csanád vagy Ócsanád főoltára, amelynek olajképe Szent Gellért megdicsőülését jeleníti meg, a földi szféra pedig a Dunával kettéválasztott Pest-Budát a vértanúság eseményével.

Szent István király az anyai unokatestvérét, Doboka fia Csanádot a marosvári Ajtony legyőzése után azzal jutalmazta, hogy Marosvár nevét Csanádvárra változtatván, Csanádot nevezte ki az új megye ispánjának, akiről a vármegye nevét kapta, s az 1030-ban alapított csanádi püspökség címében máig tovább él. Az egykori Csanád vármegye címerét 1761-ben Mária Terézia adományozta, s ekkora vált Szent Gellértnek — a már eddig ismertetett ikonográfiai attribútumaival ékes — alakja heraldikai motívummá. A körpajzs kék mezejében középen zöld talajon fekete cipőben áll a megye első püspöke bíborral hímzett aranypalástban, albában, stólvával, arany glóriás fején püspöksüveg. Jobbjában a vértanúságára utaló lándzsa és pálma, bal kezével pedig pástorbotjára támaszkodik. A háttérben a sziklás Gellért-hegy s a Duna vize látszik a régi Tabán tornyos részletképevel.¹³ A makói József Attila Múzeum történeti gyűjteményében őrzik a vármegye festett selyemzászlóját 1828-as dátummal. A címerképet copf stílusú arany babérszuszorú keretezi fönt szalagcsokorral, alul pedig stilizált bőségszarukkal díszítve. Kőszeghy László püspök előterjesztésére I. Ferenc apostoli király a csanádi székeskáptalan tagjai számára vörös szalagon függő arany

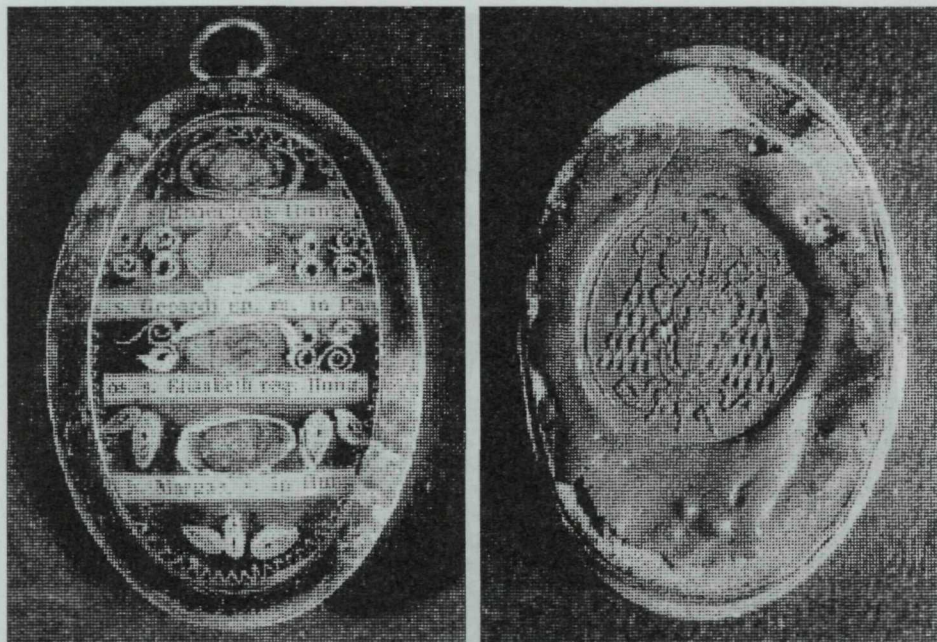
7. Jankovits Gyula: Szent Gellért. A Gellért-hegyi szobor gipsz modellettójának egykori fényképe. Budapest, 1904.

8. Szent Gellért csontereklyéi. Az esztergomi bazilika ereklyéjét a szegedi fogadalmi templom két ereklyéje fogja közre

csillag viselését engedélyezte. A díszjelvény miniatűr zománcképe Szent Gellért mártíromságát ábrázolja.¹⁴

Az ikonográfia motíválója mindig a szent tisztelete, amelyet a megdicsőülés fényében szemlélt ereklyekultusz inspirál. Szent Gellért hagyatékának, főként pedig földi maradványainak hányatott sorsa után a török hódoltság befejeztével a szent vértanú püspök kultusza, mint fönixmadár, megifjodva támadt föl hamvaiból. Az egykori ideiglenes síron, amely a mai tabáni plébániatemplom helyén álló kicsiny Szűz Mária

9. Szent Gellért csontszilánkja Árpád-házi szentek ereklyéi között, primási pecséttel ellátott fémkapszulában. A szerző tulajdonában

templomban volt, már együtt voltak a szent holttestén kívül azok a másodlagos ereklyék is, amelyek Gellért középkori tiszteletét szították. Amikor 1053 körül az általa alapított csanádi Boldogasszony bencés apátság templomában helyezték el örök nyugalomra, kőkoporsózára terítették azt a csuklyás szerzetesruhát és teveszőrből készült gallért, amelyben vértanúságot szenvedett, továbbá itt őrizték azt a követ, amelyen fejét összezúzták, azonkívül vezeklő ostorát és vasövet, s végül egy edényt a szent összegyűjtött vérével.

A már említett szikladarab, amelyen fejét összezúzták, s amelyről a Duna hajjai sokáig nem tudták lemosni Gellért vényomait, a sírtemplom alapkövéül szolgált.¹⁵ Szent Gellért ereklyéinek már az Anjou-korban történt szétszóródása és vándorlása figyelemmel kísérhető a vele foglalkozó szakirodalomból. Relikviái szinte kivétel nélkül visszakerültek Itáliába, kiváltképp Velencébe és Muranóba, ahol származása miatt szentté avatása óta tisztelete folyamatosan virágzott. A múlt század közepe táján indult meg hazai részről az a törekvés, miszerint a 16. század első negyedéig buzgón tisztelt ereklyéből legalább néhány jelentősebb darab visszakerülhessen az országba. Elsőként Simor János — akkor még győri püspök — 1865-ben kapott Velence pátriárkájától egy nagyobb csontrészt, amelyet aztán maga is diszmembráltatott templomok számára.¹⁶ Tudomásom szerint mint esztergomi bíboros érsek a Vatikánba is juttatott a jelentős magyar szentek ereklyéivel együtt egy részecskét Szent Gellért csontjából az akkor már hírneves esztergomi tervezőművésznak, az aradi Lippert József által készített aranyozott ezüsttartóban, amelyen Szent Gellért miniatűr szobrocskája is helyet kapott csakúgy,

mint a szintén Lippert művészetét dicsérő, 1862-ben készült Szent Jobb ereklyetartón. Szent Gellért püspök-utódai közül Csajághy Sándor, Glattfelder Gyula és Gyulai Endre kapott vissza egyházmegyéje részére jeles csontereklýéket, a két utóbbi lábcsontot muranoi üveg ereklyetartóban a szegedi dóm székesegyház áldozati oltárába helyezték, ahol püspöki insígnák között kivilágítva láthatók. (8.kép) A csanádi püspökség alapításának 900. évfordulójára (1930) ajándékozott szárcapocscsont művészi ereklyetartója jobb kezét mutat.¹⁷ Esztergomban a Főszékesegyházi Kincstár őrzi egy Bécsben készült üveghengeres ereklyetartóban — amelyet a bazilika felszentelésére 1856-ban Sczitovszky János hercegprímás csináltatott — Szent Gellért combcsontját.¹⁸ (8.kép: középső) Primási pecséttel ellátott az a hordozható ovális fémkapszulába foglalt négy kis csontereklýe, ahol Szent Gellért relikviája fölött Szent Imre, alatta pedig Szent Erzsébet és Margit nevével jelzett szalagok utalnak a többi magyar szent becses maradványaira. (9 kép) A ritkaságnak számító magyar szent ereklýe az utóbbi évek műkereskedelméből került hozzám.

Nyilván Szent Gellért ruhaereklýéinek tisztelete indította a középkorban a pesti szabók céhbe tömörült tagjait, hogy patrónusukká válasszák. Budán a mai Rudas fürdő közelében épült Szent Gellért plébániatemplomot a betegek és nyomorékok ezrei keresték föl, akik a Gellért-hegy szikláí alól csörgedező gyógyforrások medrére kerestek gyógyulást.¹⁹ A betegeket oltalmazó Gellért püspököt különösen hasznosnak tartották pestises időkben segítségül hívni, amit fogadalmi képek és hálából fölfüggesztett votív ajándékok sorával fejeztek ki a hálás hívek.²⁰

Gellért bölcsességéről, atyai szívéről tanúskodik a Symphonia Ungarorum ismert jelenete: ugyanis éjszakai szállásán egy kenyérsütéshez készülő, kézimalmán gabonát őrölgető szolgáló magyar nótájának hangjára ébredt föl. A dallamot szépnek, különösnek találta, a lányt pedig jókedvvel végzett munkájáért megjutalmazta. Bálint Sándornak, a szakrális népélet legkiválóbb kutatójának meglátása szerint így lett Szent Gellért népköltészetünk első hírmondója, s amint egy személyes, baráti beszélgetésünk alkalmából kifejtette: mivel Szent Gellért már a 11. században olyan kifinomult kultúrérzékkel rendelkezett, hogy felfigyelt egy magyar népdal szépségére, ezért nem lehet más patrónusa az etnográfia tudományának, illetve a néprajz művelőinek, mint Gellért, az ősmagyar nép Krisztushoz térítő apostola.²¹

Jegyzetek: 1. Inchofer, Melchior: *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae, Romae, 1644. I.* — 2. Ranbeck, Aegidius: *Calendarium Annuale Benedictinum...Augsburg, 1677. III.* — 3. Hevenesi, Gabriel: *Ungaricae Sanctitatis Indicia...Tyrnaviae, 1692.* (Régi Magyar Szentség Avagy: Magyar—Ország Bóldog emlekezetű ötven Szenteknek, és Bóldoginak le-képzett élete, kik Sz. István Király idejében Magyar—Országban voltanak. Avagy: A Római Széken, avagy élő embertől nem említhető régiek egyenlő értelméből, avagy szava hitt Historicusoknak írásból Szentek közé számláltattak. Most pedig az idvözült Szentekhez illendő tiszteletnek buzgóbb geriestzésére a világ eleiben tételnek. Nagyszombatban, 1695. pag. 51.) — 4. Galavics Géza: A pannonhalmi apátság barokk kerengője. In: *Mons Sacer 996—1996. Pannonhalma 1000 éve. Pannonhalma, 1996. II. 36, 26.kép* — 5. Szilárdfy Zoltán: A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17—18. század. *Néprajzi Tanszék, Szeged, 1995. 62, 460.kép* — 6. Kostyál László: Dorffmaister Zalában. In: *Művészettörténeti Értesítő, Akadémiai Kiadó, Bp., 1995.230, 18.kép* — 7. Garas Klára: Magyarországi festészet a 18. században. *Akadémiai Kiadó, Bp., 1955. 170.* — 8. Schoen Arnold: *A Budapest—Krisztinavárosi templom. Bp., 1916. 60—61.* — 9. Horler Miklós: *Budapest műemlékei I. Akadémiai Kiadó, Bp., 1955. 712—713.* — 10. Szilárdfy Zoltán: *A budapesti Szent Gellért szobor és alkotója. In: Új Ember, katolikus hetilap 1982. szeptember 26.; Medvey Lajos: Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez. Bp., 1939. 85.* — 11. Cséfalvay Pál: *Az Esztergomi Bazilika, Kincstár és Vármúzeum.*

Helikon Kiadó, Bp., 1992. 15. és kép — 12. Tarczai György: Az Árpádház szentjei. Szent István Társulat, Bp., 1930. 65. 66.kép — 13. Csáky Imre: A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a 18—19. században. Corvina Kiadó, Bp., 1995. 92. — 14. Kiss János—Sziklay János: A katolikus Magyarország II. Szent István Társulat, Bp., 1902. 900—901. és kép — 15. Ipolyi Arnold: Magyar ereklyék. Pest, 1862. 124. 4. jegyzet. In: Archeologiai Közlemények III. — 16. Karácsonyi János: Szent Gellért, esanádi püspök élete és művei. Szent István Társulat, Bp., 1887. 187. — 17. Juhász Kálmán: Szent Gellért. Szeged, 1946. 23. — 18. Leopold Antal: Az Esztergomi Székesegyház ereklyéi. In: Katolikus almanach, Szent István Társulat, Bp., 1927. 566. — 19. Rédey Dezső: Tabán és a 900 éves tabáni plébánia. Bp., 1939. 13. — 20. Rupp Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. 165. — 21. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium II. Szent István Társulat, Bp., 1977. 297. —

Nyári Katalin

Mit gondolnak a bűnözésről?

Közvélemény-kutatás a közbiztonsági közérzetről

A létfeltételek bizonytalanává válása, az életszínvonal csökkenése, a munkanélküliek számának növekedése, a perifériális helyzetbe szoruló rétegek szélesedése szinte törvényszerűen termel ki bizonyos fajta félelmeket. A gazdasági válsággal küszködő társadalmunk mindennapjait félelmek népesítik be. Az egyik félelem szünet nélkül és fáradhatatlanul lép a másik nyomába. Az emberek közötti kapcsolatokban a kriminogenitás éppúgy tapasztalható, mint az ehhez fűződő sajátos félelmek. Ezek a felismerések ösztönöztek arra, hogy a társadalom különböző szintjein felbukkanó félelmek közül behatóbban foglalkozzunk a bűnözéstől való félelem néhány megnyilvánulási formájával.

1. A kutatás céljairól

E többdimenziós félelmi viszonyrendszerben a kutatás *tárgyát* alapvetően és döntően a kriminalitás által érintett speciális sávok, úgymint

- a lakosság bűnözéstől való félelme,
- az áldozattá/sértetté válástól való félelem,
- a lakosság szubjektív biztonságérzete,
- a bűnmegelőzés és a félelem kapcsolatának nyomon követhető összefüggései képezik. Ma már egyre többen értenek egyet azzal, hogy a *bűnözés visszaszorításának egyik leghatékonyabb eszköze a gondosan tervezett megelőzés*. De vajon milyen sikerrel kecsegtet egy olyanfajta tervezés, amely nem fordít kellő figyelmet a lakossági véleményekre, a lakosság szükségleteinek kielégítésére? Egyetlen szakember sem vonhatja kétségbe, hogy a bűnmegelőzés szakszerű tervezésének előfeltétele egyfelől a bűnözés terjedelmének, szerkezetének és változásának alapos ismerete, másfelől — számos egyéb mellett, de megkülönböztetett fontossággal bírón — a polgárok közbiztonság iránti igényeinek a megismerése. Ugyanis, ha a bűnüldöző szervek elvárják, hogy a bűnözés megelőzésében az állampolgárok, a helyi közösségek is tevékenyen részt vegyenek, aligha kerülhető meg, hogy a prevenció tervezésénél kellőképpen figyelembe vegyék a gondokat, de még inkább a megalapozott közérdeket szolgáló kívánásokat, hogy ily módon (is) fokozzák biztonságérzetüket. Ha a bűnözés megelőzésének tervezésekor ez elsőbbséget élvez, akkor növelhető a rendőrség tekintélye, s ennek egyik logikus következménye, hogy fokozható az állampolgárok készsége a bűnmegelőzésben való együttműködésre.

2. A válaszok elemzése

A biztonság a demokratikus rendszerből származó objektív megállapítások és érzések eredménye. A biztonsági erők az objektív biztonság kategóriájában működnek, a polgár mindezt személyes biztonságként érzékeli. A rendőrség a demokratikus állam korszerű szolgáltató egysége. Biztonságot szolgáltat a polgárnak, a társadalomnak, az államnak és a környezetnek. Az objektív biztonság mérési eszköze a bűnügyi statisztika; a szubjektív biztonság mint a lakosság biztonsági érzetének mérési eszköze a meghatározott struktúra szerinti közvélemény-kutatás.

Ahhoz, hogy megismerjük Jász-Nagykun-Szolnok megye lakónépességének szubjektív biztonságérzetét, mindenek előtt meg kell tudnunk, hogy *valójában mit gondolnak* az emberek a bűnözésről, miként vélekednek a kriminalitás cselekményi és elkövetői oldaláról. Ezért azt a kérdést tettük fel, hogy: *Ön miben látja a bűnözés okait?*

A megadott válaszlehetőségek nagyjából azokat az okokat sorolják fel, amelyeket egyfelől a polgár *közvetlenül* is tapasztalhat, láthat (hallhat), másfelől azokat, amelyekről a médiából vagy más forrásból, *közvetett* módon értesülhet. Mivel a bűnözés oksága rendkívül összetett viszonyrendszer, így a kínált válaszlehetőségek csak egy-egy szegmensét reprezentálják az egésznek. A megkérdezettek válaszadási szabadságát meglehetősen tág keretek között hagytuk (noha ez a feldolgozás metodikáját nagymértékben nehezítette). Úgy gondoltuk, hogy a választási lehetőségek árnyaltságában a megkérdezett egyénisége, valódi gondolatai jobban kifejeződnek.

A válaszok szerint a *bűnözés okainak* sorrendjében az első helyre a *munkanélküliség* került. Az aktív keresők, a fiatal felnőttek, a 26—55 éves korosztályú személyek, a nők (és a gyermekgondozási segélyen lévők is!) úgy vélik, *nagyon valószínű*, hogy a bűnözés oka a munkanélküliség. A *felelősségre vonás hiányát* említik első helyen a nyugdíjasok, általában az 55 év felettek és a férfiak. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők szerint az *erkölcsi alapértékek válsága* a kriminalitás legfőbb oka. A munkanélküliséget *csak* a harmadik helyen, a felelősségre vonás hiányát pedig ezt követően jegyzik fel. A megkérdezettek *átlaga* a rendőr társadalmi tekintélyének hiányát, az alacsony rendőri létszámot, a bűnüldözés módszereinek gyengeségét — éppúgy, mint az előbb említett társadalmi csoportok — nem tartja a bűnözés legfőbb okának. A részválaszokat értékelve tényként említhető, hogy e tekintetben a „valószínűsítés” nem éri el az ötven százalékot.

Ön miben látja a bűnözés okait?

	Nagyon valószínű	Igen valószínű	Elképzelhető	Nem valószínű	Teljesen kizárt	Nem válaszol
A válaszok százalékban megadva						
Családi kapcsolatok lazulása	17	19	38	20	2	3
A rendőr társadalmi presztízsének hiánya	23	24	31	17	2	3
Anyagi jólét	15	16	23	29	14	3
Munkanélküliség	41	31	22	4	1	1

	Nagyon valószínű	Igen valószínű	Elképzelhető	Nem valószínű	Teljesen kizárt	Nem válaszol
A válaszok százalékban megadva						
Az állampolgári fegyvelem lazulása	20	29	33	13	2	3
Az anyagi haszon-szerzés, gyors meg-gazdagodási törekvések	34	28	24	11	1	2
Az erkölcsi alapértékek (felelősség, becsület, szeretet stb.) válsága	24	26	31	15	2	2
A bizonylati, pénzügyi, számviteli fegyvelem hiánya	14	19	33	25	4	5
Kevés a rendőr	24	22	25	22	5	2
A társadalmi bűnmeg-előzés hiányosságai	18	29	36	13	1	3
Az iskola elégtelen nevelő hatása	9	13	28	39	8	3
A bűnüldözés mód-szereinek gyengesége	20	27	31	18	1	3
A felelősségre vonások hiánya (elmaradása)	38	29	21	9	1	2
Jogsabályi problémák	27	25	26	15	2	5

A társadalmi bűnmegelőzés hiányosságai valós okokat takarnak, hiszen ennek szervezete, módszerei és kultúrája még igen „gyerekcipőben” jár.

Az elemzések arról győztek meg bennünket, hogy a megye polgárainak felelősség-érzete és szemlélete igen pozitív. Az e kérdésre adott válaszokból úgy tűnik, hogy a rendőrséggel szemben lojális; egyéb eseteket is tekintve a bűnözés okainak sorrendjét meglehetősen jól alakította ki. Noha számos tudományos kutatás igazolja, hogy nincs közvetlen összefüggés a bűnözés nagysága és a munkanélküliség között, a *közvélemény* — ahogy itt a regisztrált adatok bizonyítják — másként ítéli meg a társadalom anomáliáit. A munkanélküliség bár önmagában nem oka a bűnözésnek, de tény, hogy egy lehangolt, bizonytalan helyzet, amely a kriminogenitás körülményeit és feltételeit magában hordozza.

Fontosnak tartottuk megismerni, hogy a megye lakossága hogyan vélekedik a bűnelkövetők társadalmi, szakmai, rétegbeli hovatartozásáról. Vajon fellelhető-e az előítéletek jelei; vajon a tömegkommunikáció hatásai eredményez(het)nek-e kirívó válaszokat, gondolkodásmódot? Arra a kérdésünkre, hogy: *Az alább felsorolt rétegek (csoportok) közül melyek azok, amelyek — Ön szerint — részt vesznek a bűncselekmények elkövetésében?* — a válaszadók többségétől általában a feltételezésünkhöz közel álló válaszokat kaptunk. A rendezetlen családi háttérű fiatalok,

a kábítószerfogyasztók, a külföldi személyek, a munkanélküliek döntő mértékben vesznek részt a bűnözésben. Pozitív előítélet alanyai a válaszadók értékelésében az orvosok és a műszaki értelmiségiek, hiszen a megkérdezettek jelentős többsége nem tételezi fel róluk, hogy bűncselekményeket követnek el. Az általános értékelés szintjén a közvélemény realitásérzéke és az emberek szkepszise ötvöződik, hiszen a válaszok rendszerében majdnem „egységes” az elképzelés arról, hogy szinte minden társadalmi réteg, csoport — szakmához/foglalkozáshoz tartozásra való tekintet nélkül — követhet el bűncselekményt; ugyanakkor szinte nincs olyan társadalmi réteg/csoport, amelynek tagjai egyáltalán nem vesznek részt a bűnözésben.

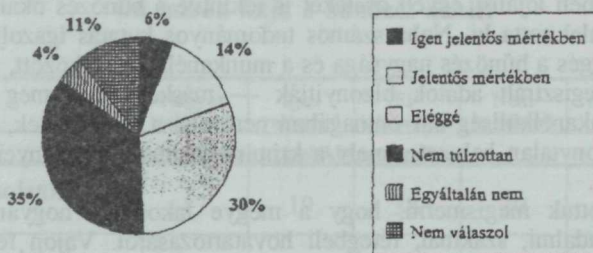
A munkanélküliek csak 4%-a mondja azt, hogy nem tételezi fel munkanélküli társáról, hogy részt vesz bűncselekmények elkövetésében. Több mint harmaduk tekinti munkanélküli sorstársát potenciális bűnelkövetőnek, amikor azt állítja, hogy a munkanélküliek döntő mértékben vesznek részt bűncselekmények elkövetésében. A válaszok elemzése, értékelése arra enged következtetni, hogy a megkérdezetteknek határozottan körvonalazható elképzelése van a bűnözés néhány kérdéséről.

A szubjektív biztonsági érzet kitapintása egy más dimenzióban történik, amikor a megkérdezett közvetlen érintettségéről van szó. Érintettségéről abban az értelemben, hogy az általánosságot a konkrét váltja fel, a konkrét helyi társadalomra vonatkozó ismeretek birtokában kell a feltett kérdésre válaszolni.

— *Mennyire szaporodnak el a személy elleni bűncselekmények azon a településen, ahol Ön lakik?*

117 fő válaszolta, hogy jelentős mértékben; a megkérdezetteknek közel negyede gondolja azt, hogy bizony eléggé elszaporodtak lakóhelyén a személy elleni bűncselekmények. Valamivel több mint harmada nem úgy látja, hogy lakóhelyén gond lenne az ilyen típusú bűncselekményekkel kapcsolatban. Az e kérdésre adott válaszok arányát tekintve meglehetősen különbség tapasztalható a városlakók és a falvak lakóinak véleménye között. Ezek megfelelően tükrözik a különféle településtípus bűnözési sajátosságait.

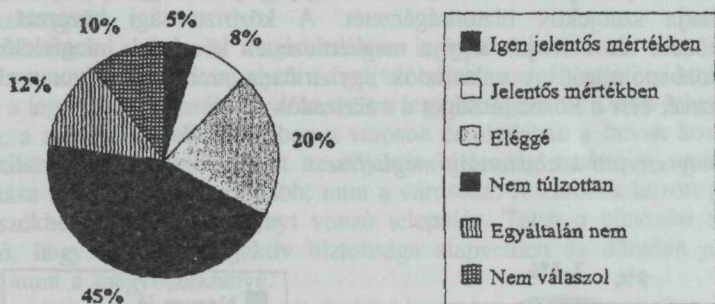
— *Hogyan ítélik meg a személy elleni bűncselekmények elszaporodását azok, akik a megyeszékhelyen vagy városban laknak?*

1. ábra

—*Hogyan ítélik meg a személy elleni bűncselekmények elszaporodását azok, akik nagyközségben vagy kisközségben laknak?*

2. ábra

Azoknak, akik úgy vélték, hogy lakóhelyükön nagyon rossz a közbiztonság, a feltett kérdésekre 45%-uk válaszolta, hogy igen jelentős mértékben, illetve jelentős mértékben elszaporodtak a személy elleni bűncselekmények. A mintavételre került polgárok meglehetősen komolyan és nagy felelősséggel kapcsolódtak a témához, hiszen következetességük a különböző *kontroll* kérdésekre adott válaszaikon jól mérhető. Azok, akik nagyon jónak vagy megfelelőnek értékelik lakóhelyük közbiztonságát, nyilván nem, vagy kevésbé érintettek a bűnözés megjelenési formáival, így 49%-uk állítja, hogy nem túlzottan, 11%-uk szerint pedig egyáltalán nem szaporodtak el lakóhelyükön a személy elleni bűncselekmények. A kriminálstatisztikai adatok azt bizonyítják, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megyében a személy elleni bűncselekmények száma minden rendőrkapitányság illetékességi területén emelkedett az 1990-es évhez viszonyítva, melynek megyei átlaga 16,3%.

A *bűncselekmények struktúrájában legnagyobb arányt a vagyon elleni bűncselekmények képviselik*. Az elmúlt öt évben az ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények száma közel húsz százalékkal emelkedett. Fontosnak tartottuk tehát azt is, hogy megtudjuk, a polgárok milyen mértékűnek érzik és értékelik a bűnözést ebből a szempontból. Itt is törekedtünk a konkrétság (vagyon elleni bűncselekmények!) és az érintettség (azon településen, ahol lakik) befolyásolta csatolást a válaszokban rögzíteni.

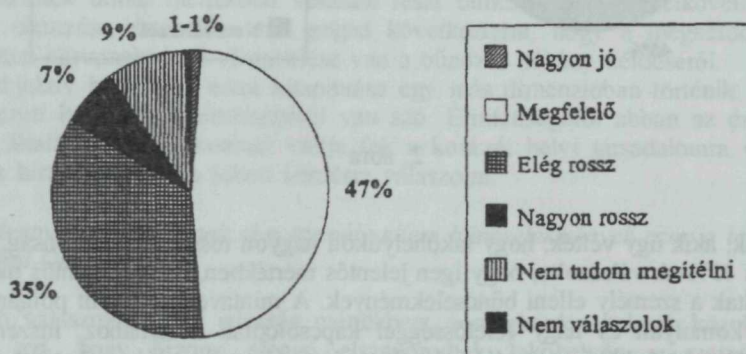
A megkérdezettek összesen 35%-a értékelte úgy, hogy igen jelentős mértékben illetve jelentős mértékben szaporodtak el lakóhelyén a vagyon elleni bűncselekmények. Valójában „meredekebb” válaszokat vártunk, hiszen az ismertté vált közvélemény bűncselekményeken belül a vagyon elleni bűncselekmények aránya igen magas (68–80% között változik). Így feltételeztük, hogy az emberek ezt inkább érzékelik, mint a személy elleni bűncselekmények változását. A szubjektív biztonságérzet visszatükröződésének ez a fajta „fénytörése” talán azzal magyarázható, hogy a személy elleni bűncselekmények a közvéleményt jobban felkavarják, azzal kapcsolatban nagyobb a frusztráció, a sérthetőség, a védtelenség, a kiszolgáltatottság érzése közvetlenebbül hat.

Azok, akik lakóhelyükön a közbiztonság romlását tapasztalják, zömmel úgy vélték,

hogy a vagyon elleni bűncselekmények jelentősen elszaporodtak. A kriminálstatiztika ismeretében úgy gondoljuk, hogy inkább ezek a válaszadók értékelik a helyzetet — ebből a szempontból — a valóságnak megfelelően. A lakóhelyen tapasztalható bűnözés minősége az, amely alapvetően és döntően befolyásolja az egyén beállítódását, azaz meghatározhatja szubjektív biztonságérzetét. A közbiztonsági közérzet lakóhelyi visszatükröződése azt mutatja, hogy a megkérdezettek közel fele megfelelőnek tartja lakóhelye közbiztonságát. A válaszadók egyharmada szerint az bizony elég rossz, nagyon rossznak érzi a közbiztonságot a válaszadók 7%-a.

— Lakhely szerinti közbiztonság megítélése

3. ábra

A szubjektív biztonságérzet sajátos területére „tolakodik” a következő kérdés: *Egyetért-e azzal a kijelentéssel, hogy: A bűnözők úgyis azt csinálnak, amit akarnak, az óvintézkedések ezen semmit nem változtatnak.* Ebben a blokkban ezt a kérdést „vívásztónak” szántuk. Ha ugyanis a megkérdezettek többsége egyetért ezen kijelentéssel, akkor egyfelől kétségbe vonhatnánk a közbiztonságról alkotott eddigi közepes vagy ennél jobb véleményét. Másfelől, mintegy a kijelentéssel való többé-kevésbé egyetértés egy bizonyos fajta megadást (bűnözés elleni küzdelem feladását) jelentene; álláspontjuk szerint a bűnmegelőzés ellehetetlenülése bekövetkezne.

Teljes mértékben egyetértek	242
Jelentős mértékben egyetértek	465
Kevésbé értek egyet	753
Egyáltalán nem értek egyet	529
Nem tudom/nem válaszolok	67

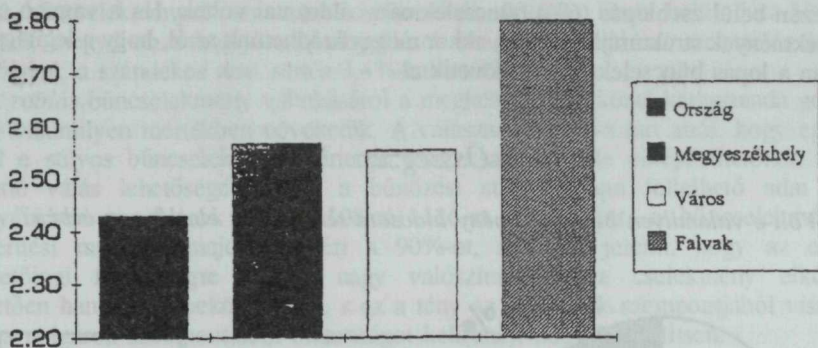

A megkérdezettek 12%-a teljes mértékben, 23%-a pedig jelentős mértékben ért egyet azzal, hogy a bűnözők azt csinálnak, amit akarnak. Viszont a válaszadók 36%-a kevésbé, 26%-a pedig egyáltalán nem ért egyet ezzel. A válaszok összesített aránya meglehetősen jól, pontosabban egységesen tükrözi az összes előző válasz érzelmi és tudati összhangját.

A közbiztonsági közérzet megismerésére legkézenfekvőbbnek tűnt az, hogy a megkérdezett az iskolai érdemjegyek mintájára adjon „osztályzatot” a közbiztonságra. Az egyes a legrosszabb osztályzatot, az ötös a legjobbat jelenti. Külön lehetett értékelni az országot, a megyeszékhelyt, általában a városokat és általában a falvak közbiztonságát. A kriminálstatistikai adatok (mint az objektív biztonság mutatója) szerint a falvak kriminalitása lényegesen alacsonyabb, mint a városoké. A városok között pedig főként a megyeszékhely a bűncselekményt vonzó település. Tehát a bűnözési statisztikával igazolható, hogy a falvak objektív biztonsága alapvetően és döntően jobb, mint a városoké, mint a megyeszékhelyé.

Az összesített válasz szerint az ország közbiztonsága *elégséges*, amit a 2.43-as átlag fejez ki. A megyeszékhely alig kapott ennél jobb osztályzatot: 2.57-re értékelték a megkérdezettek Szolnok város közbiztonságát. Általában a városok közbiztonságáról is ilyen vélemény alakult ki. A falvak közbiztonsága elérte a *közepes* osztályzatot.

— Közbiztonság megítélése

4. ábra

3. Az érzelmek skálája

A lakosság körében a bűnözés méretének és minőségének értékelése és érzékelése alapvetően befolyásolja közbiztonsági közérzetét. Ennek jegyében kérdéseink annak megismerésére irányultak, hogy a megye lakossága mennyire érzi saját személyét a különböző bűncselekmények által veszélyeztetve, mennyire tart attól, hogy esetleg bűncselekmény sértettjévé, áldozatává válik.

A kriminálstatistika sértettekre vonatkozó objektív mérőszámai azt mutatják, hogy

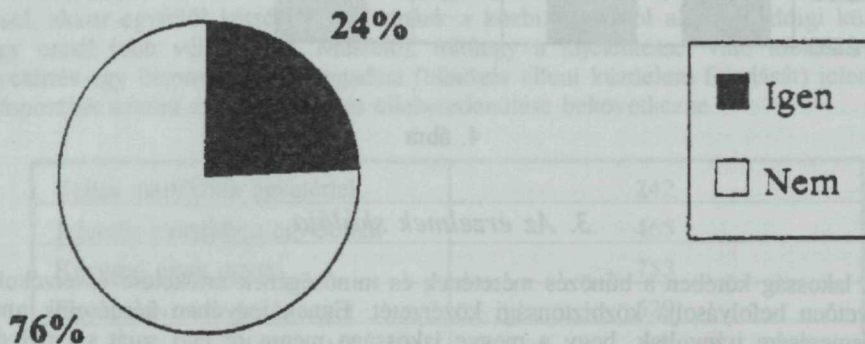

addig, amíg az országos átlag szerint a sértett természetes személyek száma az elmúlt évhez képest mindössze 1,5%-os emelkedést mutat, addig az intenzitási mutató Jász-Nagykun-Szolnok megyében ennek többszöröse. Az 1993. évihez képest régióinkban 8,4%-kal nőtt a sértett természetes személyek száma. Nagyon nagy figyelmet érdemel, hogy országosan is (24,5%-kal több), lakóhelyünkön is jelentősen, 32,8%-kal emelkedett a gyermekkorú sértettek száma. Noha a fiatalkorú sértettek számában az országos adatokat tekintve kevés csökkenés (5,3%) tapasztalható, megyénkben ezzel szemben 35,4%-os az emelkedés. Kisebb-nagyobb (3,9—9,1 százalékos) növekedést jelez a statisztika a fiatal felnőttek, a felnőtt és időskorúak, a férfi és nő sértettek számában is. Meghökkenítő viszont, hogy a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettjeinek száma 42,2%-kal nőtt. Mondhatná bárki, hogy ez abszolút számokban kifejezve — hatvannégyről kilencvenegyre történő változás — nem különösen mérvadó. A bűnüldözés szakemberei, s minden más, a kriminalitással foglalkozó szakember számára azonban ez a növekedési ütem elgondolkodtató, hiszen a számok mögött sértettek vannak.

A kutatás során tehát *kiemelt figyelmet* fordítottunk arra, hogy megtudjuk, a mintában szereplő populáció milyen arányban volt bűncselekmény sértettje. A válaszok összegezése arról tanúskodik, hogy diszcrepancia van a megye felnőtt korú lakónépességének sértetti arányában a megkérdezettek sértetti arányához viszonyítva. Ugyanis amíg a megyében 1994-ben a 18 éven felüli lakosság 2,5%-a volt valamilyen bűncselekmény *regisztrált sértettje*, addig a mintában szereplő személyek összesen 24%-a *vallotta magát* valamilyen típusú bűncselekmény sértettjének. Legtöbbször (19%) lopás, ezen belül zseblopás (6%) bűncselekmény áldozatai voltak. Ha a vagyon elleni bűncselekmények struktúráját nézzük, akkor meggyőződhetünk arról, hogy a legnagyobb arányban a lopás bűncselekményét követik el.

Összegzés

— Volt-e valamilyen bűncselekmény áldozata/sértettje az elmúlt egy évben?

5. ábra

A megkérdezettek 5%-a válaszolta azt, hogy az elmúlt egy éven belül betörés, gépjárműfeltörés, 3%-uk pedig gépjárműlopás sértettje volt. Testi sértést szenvedett el a válaszadók 3%-a, rablás áldozatának a mintába bevont népesség 2%-a tartotta magát. Nekünk úgy tűnik, hogy valamilyen oknál fogva a lakónépességen belüli arányukhoz viszonyítva a bűncselekmények sértettjei a mintában túltreprezentáltak. Igaz, a kérdésekre adott válaszok semmilyen mértékben nem tájékoztatnak bennünket arról, hogy az elszenvedett bűncselekményeket a rendőrségnek jelentették-e, azaz a válaszadók milyen aránya beszélt regisztrált bűncselekményről, illetve látens, a rendőrségi statisztikába be nem került bűncselekményekről.

A vázolt ismeretek alapján igen izgalmasnak ígérkezik azoknak a válaszoknak az elemzése, amelyet arra a kérdésre kaptunk: *Ön személy szerint tart-e attól, hogy valamilyen erőszakos bűncselekmény, támadás sértettje, áldozata lesz egy éven belül?*

A megkérdezettek 25%-a úgy gondolja, hogy a lopások száma nagyon nő. Ez nyilván befolyásolja érzélemlátását, s a válaszadók 28%-a határozottan tart attól, hogy ilyen bűncselekmény áldozata lesz. Ugyanakkor a lopások száma az országban 5,9%-kal, a megyében 6,8%-kal csökkent az elmúlt évihez képest.

Összehasonlító, elemző, értékelő megfigyeléseink azt mutatják, hogy a személy elleni bűncselekmények változásának érzékelése (szubjektív biztonságérzet) és a személy elleni bűncselekmény áldozatává válástól való félelem mint a bűnözéstől való félelem egyik konkrét megnyilvánulási formája erősen összefügg.

A testi sértés bűncselekményének áldozatává válásától mindazok félnek, akik annak bekövetkezésétől tartanak vagy elképzelhetőnek gondolják: ez a válaszadóknak több mint a fele. Ezzel szemben az objektív biztonságot kifejező kriminálstatisztika a személy elleni bűncselekmények számának csökkenését mutatja. Ezen belül Jász-Nagykunszolnok megyében a befejezett emberölések száma 45%-kal, az emberölés kísérlete 83,3%-kal, a szándékos testi sértés 3,4%-kal csökkent.

A rablás bűncselekmény változásáról a megkérdezettek közel kétharmada gondolja, hogy valamilyen mértékben növekedik. A válaszadók 13%-a tart attól, hogy egy éven belül e súlyos bűncselekmény sértettje lesz, csaknem fele elképzelhetőnek tartja a sértetté válás lehetőségét. Noha a bűnözési statisztikában fellelhető adat szerint megyénkben a rablások száma 108-ról 116-ra emelkedett, e bűncselekménytípus felderítési mutatója majdnem eléri a 90%-ot, ami azt jelenti, hogy az elkövető büntetőjogi felelősségre vonása nagy valószínűséggel a cselekmény elkövetését követően hamarosan bekövetkezik, s ez a tény az elkövetők szempontjából visszatartó erő, a polgárok szempontjából biztonságot kell(ene), hogy közvetítsen.

Feltételeztük, hogy az áldozattá válás kockázata a népesség különböző csoportjai között igen eltérő lehet, például: kor, nem, munkakör, lakóhely szerint. A mintában szereplő populációnál ezért kísérletet tettünk arra, hogy lényegi különbségeket keressünk, de a közvélemény-kutatás adatai megyénkben alapvető és döntő különbségeket nem igazoltak; az eltéréseket inkább csak úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a nők, a munkanélküliek, a nyugdíjasok, az 55 éven felüliek kissé jobban tartanak attól, hogy bűncselekmény sértettjé válhatnak.

Azt a kérdésünket, hogy: *Feltételezi-e Ön, hogy a lakásába betörnek?* — szinte szándékos provokációnak szántuk, abból a célból, hogy meggyőződjünk arról, hogy a megye polgárai milyen súlyos veszélyhelyzetként élik át az őket fenyegető bűnözést. Az adatok arról győzték meg bennünket, hogy a javuló objektív biztonság (a lakásbetörések számának csökkenése) az átlag populáció szubjektív biztonságérzetét nem befolyásolja, számottevően pozitív irányú. Mindamelllett, hogy az egészséges mértékű

veszélyérzetre szükség van, de soknak találjuk, hogy a megkérdezettek *ilyen nagy aránya* — azáltal, hogy nem tartja elképzelhetetlennek — *fenyegetettnak érzi magát*, bizonyos fokig fél a lakásbetöréstől.

Őn mennyire érzi magát biztonságban, ha egyedül sötétben tart hazafelé? — kérdésben olyan kulcsszó van, amely már önmagában is negatív kisugárzású, az adott szókapcsolatban — *egyedül, sötétben* — veszélyérzetet, kockázatot is feltételez, előre kapcsolódik a sértetté válás valószínűségének az érzékeléséhez.

A megkérdezett populációból azok, akik már voltak valamilyen bűncselekmény sértettjei, azok, akik úgy gondolják, hogy rossz vagy nagyon rossz a közbiztonság, azok, akik úgy vélik, hogy jelentősen romlott a közbiztonság, egybehangzóan *beszélnek a félelmükről, veszélyhelyzetükről*. Vagyis ezekben a kategóriákban a válaszadók 70—80%-a *igen veszélyesnek, kissé veszélyesnek* érzi helyzetét, ha egyedül, sötétben tart haza. Ezzel szemben azok közül, akik úgy gondolják, hogy megfelelő, vagy nagyon jó a közbiztonság, vagy jelentősen javult, 61—65% fél a sötétben.

Jelentős az eltérés e szempontból a nemek esetében. Rendkívül pregnánsan jelenik meg egyfelől a biológiai adottságokból származtatható *előny és/vagy hátrány*, másfelől a szocializációra, neveletésre visszavezethető felfogás. Ugyanis a *férfiak 47%-a* teljes biztonságban, de legalábbis kellő biztonságban érzi magát, amikor sötétben tart hazafelé. A *nőknek mindössze 14%-a* mondja ugyanezt. Ennek a fordítottja is igaz, nevezetesen a *nők 85%-a fél sötétben hazamenni, a férfiak közül 51% vallja be, hogy igen veszélyes vagy kissé veszélyes az esti séta*. Az elemzett esetek minden kétséget kizáróan bizonyítják a kongruenciát a vizsgálatba vont populáció gondolatai és ennek érzelmi tükröződése között. Csupán ennek az egy — táblázatból leolvasott — ténynek érdemes lenne a szociálpszichológiai vetületét (a kiszolgáltatott nő, magabiztos, *harcias* férfi) vizsgálni. A félelem a sötétből, de inkább a sötétség leple alatt rejtőzködő bűnözőtől. A félelem a bűnözéstől igen jól belátható a nyugdíjasoknál, a nyugdíjas korosztályú embereknél: több mint kétharmaduk kisebb, ugyanannyi nagyobb kockázatot lát az esti sétálásban.

4. Bűnözésre való reagálás

Mindennapi tapasztalataink szerint állíthatjuk, hogy a félelem egyrészt óvatosságra, másrészt aktivitásra készítet. A szorongás, a félelem központi szerepet játszik a lelki működésekben; jelentkezése egyértelmű jelzése annak, hogy valami zavar van a lelki egyensúlyban. Így a bűnözéstől való félelem annak jelzése (lehet), hogy a biztonságérzet (pl. személyi biztonság, vagyonbiztonság) valamelyik sávjának egyensúlyában zavar van. E *zavart* egyaránt okozhatják ingerek (pl. a médiák képi vagy szöveges közlései a bűnözésről), tárgyak (pl. városépítészeti szempontból a sokféle *beugró* vagy *kiszögellés*), vagy mentális képzetek (pl. szubjektív biztonságérzet, a bűnözés volumenét, dinamikáját az objektívtől eltérőnek érzem). Az egyén mindezt fenyegetésként éli át, s a valódi vagy vélt veszély felismerése félelmet kelt benne. A pszichés védekező mechanizmus *akcióba lép*, s a veszélyhelyzetbe került embert mozgósítja (tudati, érzelmi, cselekvési egység fontosság!), hogy a veszélyhelyzetből kikerüljön, megmeneküljön, kiutat, menedéket találjon. Pontosan ezért szükséges megismerni a lakosság gondolkodását, vélekedését a bűnözésről, megismerni szubjektív biztonságérzetét és összehasonlítani az objektív biztonsággal. Ugyanis rendkívül fontos, hogy az objektív biztonság és a szubjektív biztonságérzet megközelítően egyensúlyban legyen.

a) Feltételezhető, ha a bűnözés drasztikus mértékben, robbanásszerűen emelkedik, és a lakosság szubjektív biztonságérzete rossz (pl. alábecsüli a bűnözés nagyságát), akkor bekövetkezhet, hogy nem védekezik a bűnözés ellen, aminek számos lehetséges következménye közül most csak négyre utalunk: a bűnözés tovább növekedik; nagyobb lesz az áldozattá válás kockázata; csökken a bizalom a rendőrség iránt; gyengül a polgárnak a rendőrrel való együttműködési készsége (ez már kész spirálhelyzet!).

b) Feltételezhető, ha egy adott terület kriminalitása egy adott időben fokozódik, és a lakosság szubjektív biztonságérzete jó (tehát nem becsüli alá, nem nagyítja fel = nem torzítja a bűnözés nagyságát), akkor a helyi társadalom adott környezeti konstellációjához igazodva cselekszik, a bűnözés elkerülése, megelőzése érdekében védekezik.

— *Hogyan teszi otthonát biztonságossá?* — kérdéssel egészen konkrét válaszokat vártunk a bűnözéstől való félelem elhárításának, a szubjektív biztonság megeremtésének megoldására.

A megkérdezettek negyede erre nem fordít különösebb gondot. Ezek között vannak, akik szerint nagyon jó, illetve megfelelő a közbiztonság; a fiatal felnőttek egy részének nincs önálló otthona, az alacsony iskolai végzettségűeknél, a munkanélkülieknél a különböző hátrányok kommunálódása okoz(hat) gondot a biztonság (költséges!) megeremtésében. Megyénk polgárainak egy részét viszont a bűnmegelőző gondoskodás jellemzi saját személyi és vagyónbiztonsága érdekében. A reprezentatív mintában szereplők 34%-a a könnyen nyitható zárat biztonsági zárral cserélte fel, közel egyötödük kettő biztonsági zár felszerelésével kívánja védeni otthonát a bűnözőktől. A válaszadók egytizede tette lakását a bűnözéssel szemben védőrácscsal is, biztonsági zárral is még sérthetlenebbé. Egyéb biztonsági berendezéssel a kriminalitás veszélyei ellen a megkérdezettek 8%-a védekezett. Az adatok tanulsága szerint a biztonság iránti szükséglet alapvető tevékenységi formákban sokaknál (75%-nál) jelent meg.

Tóth Albert

Az Alföld-program időszerűsége

A szegedi Rotary Club az 1931/32. évi téli szezonra az Alföld problémáinak megbeszélését tűzte ki heti összejöveteleinek napirendjére. Elhatározásukban az az elgondolás vezette őket, hogy az Alfölddel kapcsolatban a legfontosabb társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális kérdések alapján véve még tisztázatlanok. Ha valahol tárgyalják őket, nyomban előtérbe vonul a politika, amely a saját külön érdekei szerint mindent átszínez. Alkalmat akartak nyújtani tagjaiknak és érdeklődő vendégeiknek, hogy a felmerülő kérdéseket fesztelenül, a politikai és egyéb szempontoktól mentesen megismerhessék és megvitathassák.

Az első előadást Kogutowicz Károly tartotta „Az Alföld földrajzi leírása” címmel. Nagyhatású előadásában többek között az alábbiakat mondta: *„A magyar ezeréves történelem folyamán csak az Árpád-házi nemzeti királyok idején, azután hosszú idők múltán Széchenyi István propagandája révén került az érdeklődés középpontjába ez az óriási kiterjedésű, jobb sorsra érdemes alföldi rónaság. Közbeeső időkben bitang terület volt... Évszázadokon keresztül tervszerű elhanyagolásban részesült.”* (Az Alföld problémái 1932, 6.o.)

Az idézett tudós kemény ítéletével lehet vitatkozni. Felvetődhet érvelésének időszerűsége is, de a lényeg nem ebben gyökerezik. Sokkal fontosabb annak belátása és elfogadása, hogy az Alföld vitathatatlan térségi hátránya történelmi örökség, vagyis nem szükségképpen újkeletű állapot. Ez az általánosan jelentkező nagytáji hátrány ma is létezik, annak ellenére, hogy az Alföld egyes kistérségei az egyenlőtlen fejlődés következtében az átlagnál jobb helyzetbe kerültek.

Az Alföld eredendően is mozaikos táj, s ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni. A tájat formáló tényezők — kiemelten a víz (a folyórendszerek) és az ember — igen kis felszíni magasságkülönbség esetén is lényegesen megváltoztatták a táj arculatát, amelyet a társadalmi-gazdasági hatások még markánsabbá tettek, nem is szólva a direkt politikai érdekeken alapuló diszkriminációról. Mindebből egyenesen következik, hogy az Alföldet nem lehet csak általánosan, nagyban-egészben értelmezni. Noha erre nagy szükség van egy egységes program előkészítésekor, de ezt vele egy időben differenciált, egymáshoz szervesen illeszkedő részprogramokra kell lebontani. Illetve megfordítva: a tájkapcsolatokkal is számító, kellően kimunkált térségi részprogramok alapján készülhet csak el egy egységes átfogó Alföld-program.

Az Alföld jövője szempontjából döntő jelentősége van annak, hogy a politikai akarat — a legtágabb értelemben — miképpen veszi komolyan az Alföld ügyét. Ebben egyaránt fontos a parlamenti, a kormányzati és a helyi szándékok találkozása, az érdekek helybeni és térségi egyeztetése, összehangolása. Kiemelt szerep jut a tudományos

kutatásoknak, az oktatásnak, a közvélemény hatásos formálásának, ami a valós alföldi értékek meg- és felismertetésével, azok veszélyeztetettségének tudatosításával, s nem utolsó sorban a tájban rejlő, de mindmáig még lappangó kincsek feltárásával segíti a táj felemelkedését, *férfiasabb kifejlését*.

Szellemi és gazdasági szakadékokkal felszabdalt országunkban az Alföld ügye mindig különös helyet foglalt el. A tájak nagy összekötője, a Duna mintha kettészelné az országot, s a két partján fekvő főváros, Budapest pedig oly óriásira duzzadt, hogy minden ötödik lakos itt él. Ebben a sajátos helyzetben lehet és szabad csak értelmezni az Alföld valamennyi lényeges kérdését. *Az Alföld sorsa soha nem lehet provinciális ügy*. Történelmileg nézve, ami itt történt, az az ország, sőt bizonyos értelemben Európa számára sem volt közömbös. Így nem csupán az Alföldet jól ismerők, az érte rajongók vagy éppen jobb sorsáért lobbyzók ügye. Nem is a Dunától keletre fekvő 41 866 km² kiterjedésű nagytáj 757 településének, s az itt élő 3,4 millió lakosnak a sorsa csupán... Ideje lenne már végre magunkévá tenni azt a nagyon is megfontolandó *Széchenyi-elvet*, hogy „*a dunántúli és egyéb magyarság... csak hervadozni és kora halálra jutni fog, ha pusztulásnak indul a Tiszavölgy*”. (Széchenyi 1846, 13. o.)

Az Alföldet nem könnyű megérteni. Értékeit ugyanis rejtve őrzi, ezért csak a szakavatott hozzáértő számára tárulnak fel igazán kincsei. Ahogyan Petőfi Sándor írja: „*Jó ismerősei, barátai előtt leteszi fátyolát*”. Az Alföld megértéséhez kell valami másként-látás, ami a megszokott szemlélődés ellenében a figyelmet a rejtett összefüggésekre is ráirányítja. Talán ebből is fakad az a furcsa ellentmondás, hogy az Alföld szépségét megörökítő művészek, annak értékeit és problémáit megértő tudósok, s a sorsával, jövőjével foglalkozó politikusok jelentős köre nem alföldi származású. *Széchenyi István* sem volt alföldi. Mi több, a legnagyobb magyar ezt még hangsúlyozza is: „*mint dunántúli és felföldi, kit a Tisza völgye közvetlen nem érdekelhet, sőt kinek a Tisza völgy kifejtése provinciális tekintetben és közönséges felfogás szerint még árthatna is, mégis magasabb nemzeti szempontból kívánom a magyarság e bölcsőjének minél előbbi és minél férfiasabb kifejlését...*”. (Széchenyi 1846, 12-13. o.) Ezzel a morális felülemelkedettséggel és az ebből táplálkozó gyakorlati tetteivel a ma emberének is példát mutat az egymás ellen álló érdekek feloldásához.

Annak számbavételére, hogy az Alföldért kik, mikor, s mit tettek, nem vállalkozhatom. Még a pusztá felsorolás is hosszú és eleve pontatlan listát eredményezne. Ha meg is említem *Tessedik Sámuel*, *Pethe Ferenc*, *Huszár Mátyás*, *Bodoki Károly*, *Mathiasz János*, *Cholnoki Jenő*, *Györffy István*, *Móra Ferenc*, *Soó Rezső*, *Kaán Károly* nevét, csupán a példa kedvéért teszem. S akkor még nem említettem egyetlen képzőművészt, építészt, költőt, politikus, nagyhírű szellemi műhelyt, intézetet sem, pedig az Alföldről kialakított kép, az alföldi problémák megfogalmazása terén ezek számos elévülhetetlen érdemet szereztek. Általánosan talán még az is megkockáztatható, hogy a Alföld valódi másságát először a művészek vették észre. Ráérző képességük kellett ahhoz, hogy a már korábban említett alföldi sajátosságot: a rejtett értékeket felfedezzék.

Gondot jelent az is, hogy ezt a sokat emlegetett *alföldi másságot* miként lehet objektíven megragadni. Ennek jellemzői vázlatosan a következők:

1. *Az Alföld kontinensünk egyik legnagyobb síksága, egyben a legnagyobb, feltöltődéssel keletkezett tökéletes alföldje*. Ez azért is fontos jellemző, mert az egész világ szűkölködik igazi alföldekben, hiszen a táblás vidékek, a morénahátságok is lehetnek alföldek, de ezek nem sorolhatók a *tengersík róna* kategóriájába. Alföldünkön akár 200 km-t is utazhatunk úgy, hogy az érintett kis- és középtájak (Hortobágy,

Nagykunság, Sárrét, Maros-Körös köze, Torontál) tengerszint feletti magasságkülönbsége az 5 m-t sem haladja meg.

2. *Itt ment végbe a múlt századi folyamszabályozási munkálatok eredményeként a legnagyobb ilyen jellegű tájatalakítás, a Széchenyi-Vásárhelyi program, amely 1846. augusztus 26-án Tiszadob határában indult. A fél évszázadig tartó hatalmas munkálat a Tisza-völgyben mintegy 3 millió kh művelés alá vont ármentesített földterületet eredményezett. Természetesen az összes megoldatlan vízügyi s az ezzel kapcsolatos gondokkal egyetemben.*

3. *A fent említett tájatalakítás következményének is tekinthetően az Alföld a világ egyik legjobban felszántott, agrárművelésbe vont igen mozaikos nagytája. Éppen ezért a régió rendkívül érzékeny, könnyen sebezhető terület. A mezőgazdasági parcellák szorításában kiemelt védelmet érdemlő liget-erdőfoltok, holtágak, ősgyepek, ősi telephelyek, kunhalmok húzódnak meg. A táj európai mértékben is roppant humuszvagyon őrzője.*

4. *Népek, kultúrák hatalmas olvasztótégelye. A medencejelleg, s ezzel összefüggésben a földrajzi viszonyok nagy vonzerőt jelentettek az itt megtelepülő ember számára. Az egykori ligetes-mocsaras alföldi tájnak — több más ok mellett — szerepe volt a honfoglalásban is.*

Az Alföld — ez a fokozottan is emberformálta táj — a problémáit mindig újratermeli. Konokul kérdez. Ez döntően a medencejelleg, a túlzott emberi beavatkozás, a nagyfokú tájatalakítás következménye. Éppen azért *mindig volt és lesz is Alföld-kérdés, aminek a megoldására mindig született valamilyen Alföld-program. A megoldásra váró sürgős feladatok koronként változnak. Egyszer a homok megkötése, vele egy időben a szőlő- és gyümölcskultúra elterjedése, másszor a fásítás, a vízrendezés ügye, megint másszor az elárvult települések újra benépesítése, a vidéki ipartelepítés vagy éppen a gabona-program teljesítése jelentette a legsürgősebb teendőket. E programok megvalósítására törvények, párt- és kormányzati határozatok, tervek egész sora született.*

A már többször is említett Tisza-völgy rendezésének a feladata is igen régi keletű, régóta érlelődő probléma volt. Megoldásának előkészítésében nemzedékek vettek részt, mind műszaki téren, mind gazdasági és népesedéspolitikai jelentőségének tudatosításával. Kezdetei a XVII. század elejéig nyúlnak vissza, amikor a *törvényhozás (1613:XXVII.tc.) először foglalkozott a Tisza-völgy ármentesítésének kérdésével* — az érdekelt megyék együttműködésére bízva annak megoldását. Valószínű azonban, hogy akkor még — éppúgy, mint a XVII. század folyamán — nem az ármentesítés, hanem a folyószabályozás, főleg a sószállítás biztosításának kérdése állt előtérben.

Az Alfölddel kapcsolatos vízügyi és mezőgazdasági jellegű törvények száma igen magas. Ez nem lehet véletlen, hiszen az alföldi tájadottságból és tájhasznosításból ez egyenesen következik. Érdemes e kategóriában idézni két korszakos jelentőségű törvényt. Az egyik az 1937. évi 20. tc., az *öntözőgazdálkodás előmozdításához szükséges intézkedésekről rendelkező öntözési törvény. A másik az 1942. évi 16. tc., amely mezőgazdaság-fejlesztési törvény néven vonult be a magyar jogalkotás történetébe. Sajnálatos tény, hogy e két nagy, átfogó, távlatos jelentőségű törvényt a II. világháború, s az azt követő változások nem engedték hatályba lépni.*

Számos törvényünk foglalkozik az Alföld tájvédelmi és tájhasznosítási kérdéskörével, s kiemelten az erdők sorsával, a fásítás ügyével. Az 1791-es LVII. tc. az erdők

fenntartásáról intézkedik, s ezt törvények egész sora követte, köztük Kaán Károly javaslatára az 1923-ban elfogadott híres *Alföld-fásítási törvény*. Az 1807. évi XX. tc. pedig már igen markánsan ragadja meg a tájvédelem és a tájhasznosítás együttes értelmezéseit, amely a *futóhomok által okozatni szokott károk elhárításáról és az általa elöntött területek termővé tételének módjáról* beszél. Ezeknek — s az itt most nem említett egyéb törvényeknek, határozatoknak — meg volt a haszna. Számottevő eredményük vitathatatlan. Az igazi gondot ezekkel kapcsolatban az jelenti, hogy az önmagukban is nagy horderejű programok, kevés kivételtől eltekintve, csak egy-egy problémát oldottak meg gyökeresen. Márpedig az Alföld tájproblémáit csak átfogó, minden lehetséges feltétellel számotvető program keretében lehet érdemben elrendezni.

Rontja a helyzetet, hogy napjainkra az Alföldre vonatkozóan is különböző jogszabályok olyan tömege gyűlt össze, hogy ebben a jogszabály-dzsungelben még az egykor oly fontos részterületek szabályozása is kétségessé vált. Márpedig a porosodó, ásatag jogszabályok hatástalanok.

Igaz viszont az is, hogy az Alföldre mint tájra egy egységes keretjellegű jogszabály nem született meg — hangsúlyozom hogy a *tájra*, ami nem azonos a területén fekvő megyék és régiók összességével, hisz' annál többről és másról van szó. A táj mint természeti, történelmi, gazdasági és kulturális egység megköveteli, hogy védelméről és hasznosításáról egységes szemlélet alapján alkossunk törvényeket.

Az Alföld ügye az 1990-ben demokratikusan megválasztott parlamentben újra előtérbe került. Önálló képviselői indítvány nyomán az országgyűlés nagy szavazattöbbséggel meghozta 24/1991. (IV.17) OGY. határozatát az *Alföld egyes időszere környezetvédelmi és tájhasznosítási kérdései* címmel, amelynek végrehajtására a 3515/1991. (XI.29) számú kormányhatározat született.

Ez a két fontos dokumentum alapozta meg az Alföld-programot, amely egy regionálisan megvalósítandó, koordinált tárcaközi területfejlesztési-tájhasznosítási program. Lényege alapvetően az, hogy figyelembe veszi az Alföld egyfajta másságát. A kormányzat a *Magyar Tudományos Akadémia* közreműködésével dolgozzon ki egy olyan Alföld-fejlesztési koncepciót, amelyben a *gazdasági (ökonómiai) érdekek és a természet- és környezetvédelmi (ökológiai) elvek harmóniája* a meghatározó szempont. Ez ennek az új programnak a korábitól eltérő legmarkánsabb vonása. Ennek eredményeként van reményünk arra, hogy a táj valós értékeit úgy aknázhathatjuk ki, hogy azzal a legkisebb károkozást követjük el.

A program egyik pillérét a védelmi, a kármegelőző, az elhárító, illetve — a bekövetkezett károk esetén — a helyreállító munkálatok jelentik. Óriási megoldandó feladatot jelent a vízkészlet, a termőföld (humuszvagyon), a sajátos tájalakulatok (Hortobágy, Kiskunság, Bodroghöz, stb.), élőhelyek, a holtágak, az erdő- és mocsármaradványok, az ősgyeppek, a kultúrértékek (ősi telephelyek, kunhalmok, kastélyok, tanyák stb.) védelme.

Nagy gond, hogy mi lesz az európai értéknek számító holtágakkal, a Tisza-tóval, a kiskunsági szikes tavakkal; hogyan akadályozható meg a Duna-Tisza közének, a Jász-Nagykun vidéknek, a Körösök-mentének kiszáradása; miként oldható meg az Alföld fátlanságának növekvő problémája; hogyan számolhatók fel azok a károk, amelyeket a nagytáblás monokultúrák, túlkemizált, erdősavirtó, az ősgyeppeket feltörő, az utolsó mocsármaradványokat is lecsapoló, tanyapusztító mezőgazdasági gyakorlat eredményezett. Ezekre a kérdésekre pedig sürgős megoldást kell találnunk.

A program másik fontos eleme a tájhasznosítás, a tájgazdálkodás kérdéskörébe tartozik. Itt nem elsősorban tájfejlesztésről van szó csupán, hanem annak feltárásáról,

hogy a Széchenyi által idézett *tömérdek lappangó kincs* miként lenne legjobban, a legkisebb károkozással javunkra fordítható.

Itt nem okvetlenül új dolgokról, hanem elsősorban az egykor oly eredményes tájgazdálkodás újra felfedezéséről, ma is használható eljárásainak elterjesztéséről, és főleg merőben más, természet- és környezetbarát szemlélet és abból fakadó gyakorlat meghonosításáról van szó.

Az Alföld kétségkívül továbbra is a mezőgazdaság, továbbá a hozzá kapcsolódó feldolgozó- és háttérpar területe marad. Nem lehet viszont eléggé hangsúlyozni azt az adottságot, lehetőséget, amit az Alföld idegenforgalmi szempontból jelenthet. Mivel a világ tökéletes alföldekben nem bővelkedik, különös jelentősége van a *tengersík* vidéknek, a csendnek, a jó levegőnek, a termál- és gyógyvizes fürdőhelyeknek, a poétikus hangulatú vízpartoknak és — természetesen — a pusztai-falusi romantikának is.

Az Alföld-program elindításával az egyik meghatározó fontosságú szándék éppen az volt, hogy az Alföld kérdését a politikai figyelem homlokterébe hozza, s ezzel összefüggésben a törvényalkotó munka során az Alföldre is irányítsa a figyelmet. Hogy vesse fel azokat az égető gondokat, amelyek már most jelentkeznek, de amelyek a jövőben még fokozottabban fognak jelentkezni, s egyben vázolja fel azokat a tájban rejlő adottságokat, értékeket, amelyeket okvetlenül meg kell védenünk, de amelyeket értő módon szolgálatunkba is állíthatunk.

Az Alföld-program visszafordíthatatlanul elindult. A korábban említett országgyűlési és kormányhatározatot újabb lépések követték (kihelyezett kormánylátogatás Nyíregyházán, Békéscsabán, Debrecenben, Szolnokon). A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége 1993 novemberében elfogadta az Alföld Kutatási Program alapján a régió fejlesztésére megfogalmazott ajánlást. Kiadványok sora jelent meg az utóbbi három évben (Az Alföld jelene és jövője, Az Alföld fásítása, A Tisza és az önkormányzatok stb.). Több mint 80 tanácskozással került sor, ahol a legszélesebb körben ütköztették a térségi, a szakmai, a kormányzati-önkormányzati és a vállalkozói érdekeket.

Reményt adott az is, hogy megszületett a kormány 2042/1994. (V. 9) határozata és ennek intézkedési programja az Alföld területfejlesztési, tájvédelmi és tájhasznosítási koncepciójának megvalósítása érdekében végrehajtandó feladatokról. Ez a dokumentum leszögezte: A Kormány áttekintette az Alföld *sajátos helyzetét*... Az egész térséget átfogó kutatások alapján, a további fejlesztések érdekében szükséges kormányzati teendőkre az alábbi határozatot hozta:

A Kormány megerősíti, hogy a térségfejlesztési, tájvédelmi és tájhasznosítási feladatait a *kormányzat, az önkormányzat és a vállalkozói szféra* hosszú távú és folyamatos együttműködésével, az *anyagforrások koordinált felhasználásával* kell megoldani...

A további feladatokat — a tájvédelem és tájhasznosítás feladatai is — az *Alföld egymástól eltérő jellegű, közép- és kistérségeire kidolgozandó területfejlesztési programok* keretében kell *összehangolni és végrehajtani*.

Fontos megjegyezni, hogy az Intézkedési Program már az első módoszatában megállapította: A program *egységes szerkezetben* foglalja össze mindazon feladatokat, amelyek rövid távú végrehajtásának *forrásfedezete már rendelkezésre áll*...

Időközben döntő változás történt. Egy év múlva egy kormányhatározat — a 2152/1995. (V. 25) — az előbbi kormányhatározat felülvizsgálatáról intézkedik. Felhívja a környezetvédelmi és területfejlesztési minisztert, hogy a végrehajtásban érintett

miniszterekkel együtt rangsorolja újra az Alföld-programban megfogalmazott feladatokat". Ezzel a döntéssel az egységes Alföld-program leszűkült három résztérsgé, a Homokhátság, Tisza-völgy és a Körös-vidék problémájává. Az elvitathatatlan, hogy ez a három középtáji régió — különösen a vízzel összefüggésben — kritikus helyzetben van, tehát a rangsorolás reális. A problémát viszont nem ez jelenti. A legnagyobb visszalépést, megtorpanást az egységes szemléletű, szerkezetű Alföld-program feladása eredményezte.

Mindezekon túl azonban a legnagyobb akadályt a program nem megfelelő koordináltságában látom. Ez éppúgy jelentkezik az egyes tárcák között, mint a szaktárcákon belül, avagy a megyék, az önkormányzatok, a gazdálkodási egységek, a befektetők, a hivatalok, a kutatóhelyek egymás közötti kapcsolatában. Nem tompulnak a rivalizáló reflexek; bizonyos nem kívánatos lobby-érdekek pedig tovább erősödnek.

Most azonban nem erre van szükség! Sokkal inkább a bölcs belátásra, összefogásra, hogy az Alföld ügye — különösen az európai integrációs folyamatok érdekében — mielőbb nemzeti sorskérdéssé váljon.

Irodalom

Az Alföld problémái (A szegedi Rotary-Club előadássorozata) Szeged, 1932.

Gr. Széchenyi I.(1846) Eszmetörédek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg, Frattner és Károlyi betűivel, Pest.

Harka Ákos

Új fajok a Közép-Tisza halfaunájában

Faunánk állandó változása és ismereteink bővülése időről időre megkívánja a régi adatok kiegészítését, korrekcióját.

Rövid összefoglalóban azokról a halakról szeretnék beszélni, amelyek Vásárhelyi István 28 éve megjelent tiszai faunalistájában (VÁSÁRHELYI 1960) még nem szerepeltek, de ma már ismert fajai a Tokajtól Cibakházáig terjedő Közép-Tiszának.

Az ezüst kárász (*Carassius auratus gibelio*) import révén került az országba, 1954-ben hozták be Bulgáriából a szarvasi tógazdaságba (Páskándy 1968). Mivel növekedése a mi viszonyaink között lassú, a pontynak viszont táplálékkonkurens, tenyésztésével felhagytak, ám kiszökött példányai — részben igénytelenségük, részben szaporaságuk következtében — gyorsan benépesítették a Körös és Tisza mentét, s ma már szinte minden vizünkben megtalálhatók. A tiszafüredi folyószakaszon 1970-ben fogott halpéldányoknak 2%-a ezüstkárász volt, a Kiskörei-víztározó feltöltésekor pedig robbanásszerű elszaporodásának lehettünk tanúi. Túlszaporodásának a ragadozók állományának gyarapodása vetett véget, de aránya ma is jelentős, mintegy 10% körül mozog.

A kínai eredetű fehér amur (*Ctenopharyngodon idella*), valamint a fehér és pettyes busa (*Hypophthalmichthys molitrix*, *Aristichthys nobilis*) honosítását 1963-ban kezdték meg Magyarországon (ANTALFI—TÖLG 1968). Telepítését kezdetben csak zárt tógazdaságokba engedélyezték, bár elterjedésüktől nem tartottak, mivel úgy vélték, hogy a mi éghajlati viszonyaink mellett csak mesterségesen szaporíthatók. Halaink azonban a vártnál jobban alkalmazkodtak, s ma már nem kétséges, hogy természetes környezetben is szaporodnak. Folyószakaszunkon 1971—73 között észleltük első példányaikat, s azóta is rendszeresen szerepelnek a halászok fogásában. Így látszik azonban, hogy akklimatizációjuk mégsem sikerült tökéletesen, ugyanis az első ízben szaporodó 4—6 éves korosztályokban tavaszanként jelentős elhullás tapasztalható, de ennek okát még nem sikerült pontosan kideríteni.

Az előzőekhez hasonlóan ugyancsak Kínából származó halunk a gyöngyös razbóra (*Pseudorasbora parva*). Először a paksi tógazdaságban észlelték, ahová az 1963-ban importált amur- és busaivadékkal, szándékaink ellenére került be. Ugyanígy juthatott Romániába is, ahol 1961-ben már tömegesen jelentkezett, s feltehetőleg innen terjedt át a biharugrai tógazdaságba, ahol 1967-ben figyeltek fel megjelenésére (PINTÉR 1987). A későbbi években országszerte elszaporodott, s ma már alig akad olyan vizünk, amely mentes lenne tőle. Tiszai előfordulásáról már évek óta tudunk, hiszen a halastavak

lecsapolásával rendszeresen belekerült a folyóba is, de tömeges jelenlétét folyószakaszunkon csak 1986 őszén észleltük.

Eddig említett halaink emberi közreműködéssel kerültek vizeinkbe, a továbbiakban viszont olyanokról lesz szó, amelyek tőlünk függetlenül váltak faunánk tagjaivá.

A törpe csikot (*Cobitis aurata*) az 1920-as években találták meg Európában, előbb a Balkánon, majd a Felső-Tiszában. Hazánkban Jászfalusi Lajos észlelte először a Kőtelek melletti Tisza-szakaszon (JÁSZFALUSI 1948), de felfedezése — talán a faj akkori ritkasága miatt — nem talált visszhangra, Vásárhelyi István sem tesz róla említést idézett tanulmányában.

Megfigyeléseink szerint a törpe csik terjedőben és szaporodóban van. Újabb és újabb lelőhelyeire derül fény, a közép-tiszai állományt pedig jól jellemzi, hogy csupán a tiszafüredi öntözőrendszer kezdeti szakaszáról többszáz példánya kerül elő évente (HARKA 1986a).

Terjeszkedőben lévő faj a Duna torkolatvidékén és a Fekete-tenger félsós parti vizeiben élő *tarka géb* (*Proterorhynchus marmoratus*) is, amelynek hazai előfordulásáról 1872 óta tudunk. Érdekes, hogy miközben a Duna mentén és a Dunántúlon egyre több helyről mutatták ki, Kelet-Magyarországon továbbra is ismeretlen maradt. Első tiszai példányai ugyan már 1960-ban előkerültek Szeged környékén (STERBETZ 1963), de az észleléseket követő több, mint negyed évszázados szünet alapján úgy tűnt, hogy jövevény fajunk tiszai terjeszkedése megtorpant. 1987 augusztusában azonban váratlanul 11 példányt fogtunk belőle a kiskörei duzzasztó alvizén, ami annak lehetőségét is felvetette, hogy halunk már a duzzasztó fölé is eljuthatott. Több alkalommal is próbálkoztunk felkutatásával a víztározó területén, kétszer pedig egészen a tiszalöki duzzasztóig végighalásztuk a folyót, de célunkat tekintve eredménytelenül. Végül mégis sikerrel zárult a kitartó keresés, ugyanis 1987 novemberében újabb példányára bukkantunk a tiszafüredi öntözőrendszerben, bizonyítva, hogy a tarka géb már a Kiskörei-víztározóban is él.

Ritkán bár, de még Európában is előfordul, hogy a tudomány előtt korábban ismeretlen, új gerinces állatfajra találnak a kutatók. Ez történt 1974-ben is, amikor Juraj HOLCIK és KAROL Hensel egy új durbincsfajt fedezett fel a Duna szlovákiai szakaszán, amelyet azután Románia területéről is sikerült kimutatniuk. A *széles durbincsnak* (*Gymnocephalus baloni*) nevezett hal nagyon hasonlít legközelebbi rokonához a vágó durbincshoz (*Gymnocephalus cernua*), így eshetett meg, hogy korábban nem figyeltek fel rá. A magyar Duna-szakaszról BOTTA István és munkatársai 1981-ben mutatták ki az első példányokat (BOTTA—KERESZTESSY—PINTÉR 1984), s még ugyanebben az évben Tiszafüreden is megtaláltuk (HARKA 1984). A vajdasági GUELMINO Jánossal közösen végzett munkánk eredményeként 1985-től már a jugoszláv faunában is nyilvántartják az új fajt (GUELMINO—HARKA 1985), s az is bebizonyosodott, hogy nem számít különleges ritkaságnak.

Kissé részletesebben kell szólnunk a pontyfélék közé tartozó küllő nemzetségről, amelynek két új faja is előkerült folyószakaszunkról. HERMAN Ottó 1887-ben megjelent munkája, A magyar halászat könyve még csupán két küllőfajt említ

vizeinkből: a *fenékjáró küllőt* (*Gobio gobio*) és a *felpillantó küllőt* (*Gobio uranoscopus*). Több, mint hetven éven át csak e két hazai fajról volt tudomásunk. Az 1960-as években azonban fény derült a korábban nálunk ismeretlen *halványfoltú küllő* (*Gobio albipinnatus*) meglehetősen széles körű elterjedésére, a közelmúltban pedig bizonyossá vált a *homoki küllő* (*Gobio kessleri*) régóta gyanított előfordulása is, így megduplázódott küllőfajaink száma.

Az utóbb fölfedezett fajokkal kapcsolatban indokolt kérdés, hogy vajon új jövevényeknek tekintendők, vagy esetleg korábban is itt éltek vizeinkben. Biztos válasz nem tudunk adni, de tekintve, hogy elterjedési területüknek egyik központja éppen a Kárpát-medence, s mivel a szomszédos országok faunáiban már régóta ismertek, arra kell gondolnunk, hogy kései felfedezésükben csupán faunakutatásunk hiányosságai tükröződnek. Azért is valószínű ez, mert az új küllőfajainkhoz rendkívül hasonló felpillantó küllőt korábban olyan lelőhelyekről is gyakran írták le — pl. a Balatonból —, amelyek a sebes sodrású vizeket kedvelő faj igényeinek nem felelnek meg. Az ilyen adatok minden bizonnyal téves azonosításon alapulnak, hiszen utóbb a balatoni állományról is kiderült, hogy *halványfoltú küllők* alkotják.

Óvakodnunk kell azonban attól, hogy a mai állapotokat vetítsük vissza a múltba, hiszen a vizeinket érő változások időközben a faunát is módosíthatták. Példaként a Kiskörei-víztározót említhetjük, amelyben még tíz éve is kb. fele-fele arányban élt a *fenékjáró* és a *halványfoltú küllő*, ma viszont az előbbiből már csak elvétve találni, míg az utóbbi tömegessé vált (HARKA 1986b).

Másik új fajunkat, a *homoki küllőt* 1985-ben mutattuk ki a Tiszából. Az erősebb sodrást kedveli, ezért eddig csupán a Tiszakeszi fölötti szakasról került elő, a duzzasztók fölötti vízterületekről nem (HARKA 1986c). 1986-ban a törökbecsei duzzasztó alvizén is megtaláltuk, így lehetséges, hogy a Kisköre alatti hazai folyószakaszon is előfordul, noha eddig eredménytelenül kerestük.

Az eddig elmondottak alapján úgy tűnhet, a Közép-Tisza minden a legnagyobb rendben van, hiszen faunája egyre gazdagodik. Vegyük azonban figyelembe, hogy új fajaink egy része tulajdonképpen nemkívánatos elem, más része pedig valójában nem új, csak újabban felismert faj, amely nem faunánk gazdagodását, hanem csak ismereteink bővülését jelzi. S ha most nem is esett szó róla, arról is tudnunk kell, hogy új fajaink elszaporodásával párhuzamosan egyes őshonos halaink visszaszorulóban, mások eltűnőben vannak vidékünkön. Képünk csak ezek ismeretében válhat teljessé. Mindazonáltal a Közép-Tisza halfaunája a maga 50 fajával valóban gazdagnak mondható, s ha a károsító hatások nem fokozódnak, e gazdagság megőrizhető.

Irodalom

- Antalfi A.—Tölg I. (1968): Növényevő halak. — Mezőgazdasági kiadó, Budapest.
- Botta I.—Keresztessy K.—Pintér K. (1984): *Gymnocephalus baloni* Holcik and Hensel, 1974 (Percidae) — a new member of Hungarian fish fauna. — *Aquacultura Hungarica* (Szarvas) 4. p. 39—42.
- Guelmino J.—Harka Á. (1985): A contribution to the determination of the habitat of the species *Gymnocephalus baloni* Holcik et Hensel (Pisces, Percidae). — *Zbornik Matice Srpske /Novi Sad/* 69. p. 165—170.

- Harka Á. (1984): New member in the fish fauna of the river Tisza: the Balon ruffe (*Gzmmocephalus baloni* Holcik et Hensel, 1974). — *Tiscia* (Szeged) 19. p. 179—182.
- Harka Á. (1986a): A törpe csík (*Cobitis aurata* Filippi, 1865). — *Halászat* 32.1. p. 24.
- Harka Á. (1986b): Vizeink küllőfajai. — *Halászat* 37. 6. p. 180—182.
- Harka Á. (1986c): Újabb adatok a *Gobio kessleri* Dybowski, 1862 (*Pisces: Cyprinidae*) magyarországi előfordulásáról és élőhelyi viszonyairól. — *Állattani Közlemények* 73. p. 125—127.
- Jászfalusi L. (1948): *Cobitis aurata bulgarica* Drensky, eine neue Fischart für die Fauna Ungarns... — *Fragmenta Faunistica Hungarica* 11. 1. p. 15—20.
- Páskándy J. (1968): Ismerjük meg halainkat! — *Magyar Horgász* 3. p. 16.
- Pintér K. (1987): Jövevényhalunk: A kínai razbóra (*Pseudorasbora parva* Schlegel, 1842). — *Halászat* 33. 6. p. 187—188.
- Sterbetz I. (1963): Adatok a lápi póc (*Umbra krameri* Wallbaum) és a tarka géb (*Proterorhynchus marmoratus* Pall.) kárpátmedencei elterjedéséhez. — *Vertebrata Hungarica* 5. p. 15—18.
- Vásárhelyi I. (1960): Adatok Magyarország halfaunájához. I. A Tisza halfaunája. — *Vertebrata Hungarica* 2 p. 19—30.

MÚJDRICZA PÉTER

Fény és szelek

Építészeti múlt és mai építészet a Szolnoki Galériában

„Arccal a jövőnek,
de nem háttal a hagyománynak...”
(Nyíri Tamás)

Szolnoki barátaink jóvoltából Fény és szelek címmel, összetett, gondolatébresztő kiállítást tervezhettünk a város kozmikus otthonosságot közvetítő galériájába, a Baumhorn Lipót műépítész által épített egykori zsinagógába. Kiállításunk, mely Pünkösöd idején nyílt meg, akarva-akaratlan részévé vált a többezer éves bibliai ünnepre történő készülődésnek. (Mint ismeretes, Pünkösöd a keresztény egyház egyik fő ünnepe, mely a Húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik. Elnevezése a görög „pentekosztész” /ötvenedik/ szóból származik. Eredetére Mózes könyveiben bukkanhatunk rá; a pészach utáni ötvenedik napon, a Hetek ünnepén, sabbathkor az aratás, később a Tízparancsolat adományozásának az emlékét ülték meg. Pünkösöd ugyanakkor az ókeresztény egyház születésnapja. A keresztény egyház annak emlékére tartja elevenen, hogy Jézus mennybemenetele után a Szentlélek leszállt az apostolokra, akinek közvetítésével kiáradt, kitöltetett a világba.)

A Kárpát-medencében a Pünkösdre történő várakozás, a kereszténység felvétele előtti őseurópai tavaszi népszokás, a tűz ünnepének továbbélése is, mintegy a bibliai ünnepkör „gyújtópontjaként”. A várakozás május elsejei kirándulásokkal, majálissal, májusfa-állítással is összefonódott. E tradíció életképességének bizonyítéka az ateizmus vallásának egyik tömeg-rituáléja, a nemzetközi munkásosztály megszokott május elsejei felvonulása is, amit Európában 1890 óta jegyez a történelem.

Nehéz lenne nem felismerni a tűz elem ambivalens aktivitását az egykori élenjárók és követők ideológiájában, kultúrájának „avantgárdjában”. Annál is inkább, hiszen — miképp azt Melocco Miklós egy interjúbán, a Miskolcon felállítandó Széchenyi-szobra kapcsán, rezignáltan konstatálta — az utca emberének vizuális „fogadókészsége” még mindig a szocreál didaktika szintjén mozog. Hiszen a vonatkupékban, várótermekben, az iskolák folyosóin többnyire ma Benczúr, Paál László, Munkácsy — mint a legnagyobb magyar festők — vannak bekeretezve, üveg alá téve. Néha egy-egy Szinyei-Merse, ám a nagyüzemi faliújság-propaganda mindazt, ami Szinyei-Merse *Majálisán* túlmutat, ártalmasnak találhatta a magyar dolgozók számára. (Mintha a *Majális* egyfajta cezúra lett volna a szocreál cenzúrában.) Pünkösdre orientált szolnoki kiállításunk programjában is előkelő helyen szerepelt a szocialista realizmus és viselkedéskultúra, hiszen úgy tűnik: többek közt onnét kell újra felemelni a fonalat — *avant-gründolni* — ahhoz, hogy ne csak az elefántcsonttoronyokban legyen magától értetődő: „Mester, hogy is van az a hajnal píra?” Ugyanis az egyes alkotói műfajok közizlés általi megmérettetését — a (kőztéri) szobrászaton kívül — a legkevésbé az építészet kerülheti el.

A Magyar Építészeti Múzeum kutatói több mint egy évtizede gyűjtik és rendszerezik a hazai szocialista realista architektúra dokumentumait. Az 1992 telén Budapesten rendezett kiállításuk a tervezett két hónap helyett csak egy hónapig volt látogatható. E sajnálatosan rövidre sikeredett fővárosi bemutató megtekintésekor vetődött fel az ötlet, hogy érdekes és tanulságos lenne országos körútra bocsátani az anyagot. Annál is inkább, mert remélhető, hogy tervtárak mélyén porosodó tervrajzok és fotók, esetleg makettek is előkerülhetnek, tovább gazdagítva a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményét, valamint, ha nem is műemléki, de hathatós önkormányzati védeltséget nyerhessenek a szocreál architektúra legjelesebbnek ítéltető produktumai. És nem utolsósorban, a tárlat hozzájárulhat ahhoz, hogy jobban megértsük és talán valamelyest áldásosabban gyakorolhassuk napjaink építészetét. Azt reméljük, hogy a hazai szocreál intermezzo a megfelelő helyre kerülhet a magyarországi építészet történetében.

E kiállítási körút első állomása az egykori Sztálinváros, az avantgárd kiállításairól legendás Uitz-terem volt 1993 tavaszán. Most, 1996-ban a Szolnoki Galériában a téma ismét nyilvánosságot kapott. Az elmúlt négy évben nagyobb figyelem jutott az európai diktatúrák művészetének, így a szocialista realista architektúrának a kutatására is. Nagyszabású kiállításokat rendeztek e témakörben Bécsben, Londonban, valamint nemzetközi tudományos konferenciákat szerveztek Berlinben és legutóbb a Pozsony melletti Szomolányban is. A szolnoki kiállítás alkalmával újra kézbe vehető a Magyar Építészeti Múzeum „Építészet és tervezés Magyarországon 1945—1956” című katalógusának Hajdú Virág és Prakfalvi Endre művészettörténészek által szerkesztett, több nyelvű, bővített, átdolgozott kiadása, azzal a módosítással, hogy a korszakhatár 1959-re tolódott ki. Indokoltá tette e három évnyi „ráadást”, hogy az 1956-ban elindított építkezések az évtized végére fejeződhetnek csak be, valamint az, hogy ekkor tervek készítésére is lehetőség nyílt, melyek élesen elváltak a szocreál kényszerű „közjátékától”, és a korábban nem vállalható európai és modern tradíció folytatásának igényével léptek fel. E néhány átmeneti esztendő az új lakótelepek sem terhelték még meg.

Az ötvenes évek épületeiről elmondható, hogy akár egészségügyi, akár város-estétikai szempontból még mindig messze fölülmúlják a hatvanas-hetvenes évek rákkeltő — vasbetonpaneles „lakóépületeit”. Mindez annak ellenére így van, hogy a magyarországi szocreál intermezzo még a „haladó hagyományként” megcélzott hazai és nemzetközi klasszicista architektúra árnyékaként sem — legfeljebb fojtogatóan lefokozott, huszadik századi inkarnációjaként — értékelhető. A hetvenes évek világjelenségeként posztmodern, illetve posztindusztriális áramlatokkal, egyfajta radikális eklektikával szembesülhettünk mind a gazdaságban, mind a kultúrában, az irodalomtól a képzőművészeteken át az építészetig. Szűkebb szakmánkban meglepve tapasztalhattuk, hogy a világ építészeti sajtója olyan produktumok szerzőivel volt tele, akik a „kifulladt modern” architektúrát a szocreál eszköztárát is jellemző „klasszikus” elemekkel próbálták életképebbé varázsolni. Gondoljunk az olasz diákként Moszkvában ösztöndíjas és annak szellemétől elragadtatott Mario Botta házaira, vagy Aldo Rossi szikár struktúrájú temetőire és középületeire, de akár az osztrák Krier-fivérek lakónegyedeire, melyeket a fasiszta építészetben (is) fellelhető arányrendszerekkel való kokettálással vádolt meg a szakmai közvélemény.

Míntha a lét minden szférájában Jung pszichológiájának regresszió-tétele lett volna tetten érhető: Ha valaki az akadályt biztosabban akarja venni, előtte pár lépést hátralép az „ugrás sikere érdekében”. Hogy ez az ugrás mennyire behunyt szemmel valósulhatott csak meg, példázza a nyolcvanas évek dekonstruktivizmusának közjátéka, a legújabb

kori technika mindenhatóságába vetett hit alapjaiban történő megrendüléséről, valami mindent áthatóan súlyos hiányérzetről — nihilről, szép szakmánkban egyenesen az építészet haláláról — árukkodva. (Magyar Építőművészet 1996/1. szám) Megjegyzem, hogy e dekonstruktivizmus — a húszas évek forradalmi szovjet-orosz avatgárdja mellett — a második világháború (hadi)kommunizmusának őszocreál traumájából (is) táplálkozhatott.

Milyen útkeresés, illetve megújulási vágy vezérelt bennünket, hogy gyakorló vidéki építésztként megpróbáljunk megfelelni a Szolnoki Galéria és a Magyar Építészeti Múzeum megtisztelő felkérésének, a hazai szocialista realista architektúrával való egyidejű bemutatkozásra? Hiszen apáink nemzedékével folytatott kávéházi beszélgetések során úgy érezhettük, hogy a szocreál intermezzo alkalmával igaz hittel alkotni olyat lehetett, mint amilyen az erekció vasnadrágban. Derékba tört életpályákkal, időnek előtte meghalt nagy egyéniségekkel szembesülhetünk Nyiri István, Lauber László, Rimanóczy Gyula, Janáky István és mások művei láttán. Mégis, egyetemes — ha tetszik, internacionális — mércével mérve, a magyarországi szocreál építészet a lehetőségekhez képest mértéktartó megnyilvánulása annak a világjelenségként tapasztalható huszadik századi birodalmi procc-architektúrának, mely Hitler, Sztálin, Mussolini, de az amerikai Jefferson-klasszicizmus építészetére is jellemző.

Nem beszélve a szintén érzékenyebb művészi vénával megáldott (vagy megvert) — és sajnálatosan a másodvonalba szorított — Tólos Gyula iparművész és belsőépítész zömmel megvalósításra nem került ideálterveiről, melyek sorában most csak az 1950-ben készült *Béke avagy Városkép, Múlt és Jelen. Keresztút* címet viselő festett perspektívarajzot említenék meg. A még napjainkban sem jelentőségének megfelelően ismert és elismert Tólos néhány felépült tervének tiszta, világos alaprajzai, mértéktartó ízléssel megkomponált homlokzatai mai szemmel is igazolhatják, hogy az internacionális, modern építészeti gondolkodás és a helyi történelmi, kulturális — ha tetszik: nemzeti — tradícióval köszönőviszonyt tartó szemlélet egymást felerősítő impulzusok is lehetnek, ha valaki a jelszavak helyett az emberre figyel. S talán gondoljuk meg, hány olyan városunk van, ahol mélyebb történelmi és kulturális gyökérzet híján még mindig a szocreál a legelfogadhatóbb tradíció... Tatabánya, Komló, Várpalota, Ózd, Tisza-, illetve Dunaújváros — és még folytathatnánk e sort. E települések falai közt felnőtt egy újabb generáció: „a szocreál forradalom gyermekei”, akiknek ez az egész provinciális szovjet birodalmi procc — a maga sajátos tárgyi és viselkedéskulturájával — valami elvárásolt „camp”-ként jelent meg. Vörös nyakendős mesebeli hazugságként, májusi léggömbökkel és az ötvenfilléres fagyaltokkal együtt — valóságos és a maga nemében, jobb híján: érték.

A Szolnoki Galériában bemutatott munkáink egy része még olyan vidéki tervezővállalat rajzasztalain született, melyet — sok más társával együtt — a szocreál hajnalán, központi utasításra hoztak létre. Szűkebb-tágabb pátriánk potentátaival, valamint vállalatunk vezetőségével a szépeplékű tervtanácsok alkalmával folytatott üdvös „súrlódások” során hangzott el például a tatai új köztemetőbe megépítendő-megépült temetőkápolnánk tervrajzai felett a „sztálinbarokk” jelző. E szellemesen pikírt kritikai észrevétel azóta is meditációra készít bennünket, annak ellenére, hogy az épület terének és formavilágának megfogalmazásakor inkább a tatai Esterházy-kertek és Fellner Jakab építészetének hagyománya, valamint egy sajátos, talán későhuszadik századi világjelenségként is érzékelhető — organikus dekonstruktív — szemlélet lebegett előttünk. (Kétségtelen az is, hogy ilyen méretű belső falfestmény, mint Keserű Ilona több mint kétszáz négyzetméternyi monumentális műve, körben, a kápolna

enteriőrjében, bizony a szocreál közjátéka óta — hála a legfrissebb tatai polgárság összefogásának — nemigen valósult meg.

A tatai új köztemető eszmei középpontját jelző haranglábat, mely a Műcsarnok—Soros Alapítvány és a Magyar Kereskedelmi és Hitelbank jelentős anyagi támogatásával készült, a nagyközönség először 1989 nyarán Budapesten, az „Architektonikus gondolkodás ma” című kollektív kiállítás térszimbólumaként láthatta a Műcsarnok főbejárata előtt, a Hősök terén. Innét szállítottuk végleges helyére, a tatai temetőbe. E harangláb ideiglenes anyagból, fából megépített stilizált atomrakéta, — egy súlyos későhuszadik századi kollektív halálszimbólum — melyben az atomtöltet helyett lélekharang van.

A harangláb első eleme az ARCHEROCKETTON-sorozatnak, melynek több más megvalósult — vagy csak tervrajzon elgondolt — példája a kiállításon is megtekinthető. Ilyen a Dorogi Polgármesteri Hivatal megbízásából a város Főterére épített második világháborús emlékmű, melyet 1993. május 9-én, a Megbékélés Ünnepeén avattak fel. A körülbelül három méter magas, égnek irányított löveg formájú, mészke és acél rakétatest — a hősökre és áldozatokra emlékeztető — léleklángot óvó örökmécsessé szublimálódott. Könnyen felismerhető, hogy az alapgondolat nem új, hiszen lényege az Ótestamentumban, — Ézsaiás szentenciájában — olvasható: „Kardból kaszát... és nép népre többé fegyvert nem emel és háborúságot többé nem tanul”.

Az ARCHEROCKETTON-sorozat e több ezer éves tradíció későhuszadik századi aktualitás-keresése az építészet és a szobrászat közties területén. Szolnoki barátainkkal már hosszú évek óta beszélgettünk, hogy e gondolatkör folytatását — kardból kaszát, ágyúból harangot, *rakétából napórát*, militarista objektumból meditációs objektumot — miképp lehetne esetleg Szolnok egy csendesebb zöldterületén, játszótérnek, pihenőparknak is alkalmas módon kialakítani. A „rakétából-napórát” gondolat Pünkösöd vonzásában a tűz elem pusztító aspektusának civilizálását, szublimálását is jelentheti, valamelyest a májusfa állítására is utalhat. Ötletünket — amit elvben a város kulturális bizottsága már 1991-ben támogatott — benyújtottuk a Magyar Nemzeti Kulturális Alap képzőművészeti pályázatára is, melynek elnyerésével nyílt lehetőségünk arra, hogy e kiállításon Napóratervünkkel bemutatkozhassunk a városlakó polgárok érdeklődésére számot tartva. Valószínű, hogy munkáink közt szerepelni fog az Első Magyar Látványtár Alapítvány kiállítóháza is, mely egy századelőn modernizált vízimalomból kialakítottan, ez év nyarán, — a millecenárium előtt is tisztelegve — nyitja meg kapuit Tapolca-Diszelen.

Zádor Anna művészettörténész-professzor, az egyetemes és hazai klasszicista architektúra európai hírvű tudósa, nem sokkal halála előtt, egy — a szocialista realista építészettel kapcsolatos — beszélgetés során hangsúlyozta, *sohasem csak egyetlen hagyomány létezik*, annak ellenére, hogy mi magyarok mindig hajlamosak vagyunk csak egy stílusra, vagy irányzatra esküdni, társadalmi rendszerektől függetlenül, az élet bármely területén. A Szolnoki Galériában rendezett *Fény és szelek* című kiállításunkkal a hagyományok sokféleségét, a „szépbe szőtt hit” folytonosságát, a mindig-megújulás szabadság-kísérleteit szeretnénk tetten érni, tiszteletben tartva azt, hogy minden kor a maga nemében a legnehezebb és a legellentmondásosabb.

Fried István

„Erős várunk nekünk Kufstein”

A magyar jakobinusok emléke a magyar irodalomban

Faludy György [95. szonettjét
„a vérbíró”-nak szentelte:

„Ő az, ki ötvennyolcban Nagy Imrét elítélte (...)
Ott feszít törzse
körében, kik milliók életét tették tönkre
negyven évig. Ezek nem rühellik jelenlétét,
mert tudják róla: az ő emberük, pontos mása
és utóda a régi vérbíró hiénáknak,
kik Sigrayt, Hajnóczyt ... elítélték.”

Régmúlt és közeli múlt másolódik egymásra a kortárs költők versében, jelezve a történelem megszakíttottságát és ismétlődését, amelyet a költészet emlékezete kapcsol egybe, minősít azonos érdekű-értékű tényezővé. A szonettforma tömörségében egy periódus megidézése a hasonló periódusra való utalás révén válik plasztikussá, s egyben a XVIII. század végének történéseit ama költői hagyományok szerint gondolja jelenkorivá, amelyek először valószínűleg a résztvevők (irodalmi) alkotásaiban, majd Petőfi Sándor költeményében² és Jókai Mór újságcikkében³ lettek a magyar irodalomnak később sokat idézett tárgyaivá, nemcsak a történeti kutatáséivá, hanem regény-, vers és színműtárggyá. A mártírológia példázata csak ideig-óráig éltethette a magyar jakobinusok irodalmi feldolgozásának költőit, s a történeti kutatás hiányai szintén csak mintegy másfélszázadon keresztül engedtek szabad konstrukciós eljárásokat. Mint amiképpen a történeti tárgyú művekkel szemben az olvasóközönség és a kritika elvárta: a feltárt dokumentumok felhasználása követelményszámba ment, s csak helyvel-közzel érvényesülhetett a dokumentálhatóságtól való eltérés lehetősége. Ám mint az irodalomban általában: a magyar jakobinusok költészeti megjelenését is többnyire a kortársi időszerűség, az egykorú eseményekre való közvetet (ritkábban: közvetlen) utalás szándéka tette mind népszerűbbé. Olyan, alapvető emberi-„hazafiú”-politikai magatartások fejeződhetnek ki, amelyek a válságos időszakokban, a feszült történelmi pillanatokban (1848–49-ben például vagy az emigrációban, amikor Habsburg-ellenes történetekről kellett hírt adni stb.) példaértékűek voltak. S ezt amúgy is megfogalmazhatnók: korántsem az újíto-kísérletező művészek fordultak a jakobinusmozgalomnak és vezető személyiségeinek bemutatásáért a történeti szakirodalom felé, hanem azok (egészen a legújabb időkig azok), akik a hagyományos műfaji követelmények szerint fogalmazták meg didakszisztól sem mentes mondandójukat. Történeti regényben és színműben, versben vagy elbeszélő költeményben a történelem kínálta erkölcsi és politikai tanulságok levonására buzdít a szerző, tételelesen megfogalmazva az áldozatkészség vagy a gondolatszabadság erkölcsi parancsát, beépítve a magyar jakobinusok históriáját a történeti-irodalmi emlékezetbe, ama Pantheonba.

amelyben szakrális nézőpont szerint helyezkednek el a jó ügyért életüket adó egyéniségek.

Az már csak egy modernebb felfogás eredménye, amely szerint a mozgalom különböző egyéniségeinek konfliktus-lehetőségei, illetőleg a mozgalom célját eléréndő különféle módszerek eltérései is drámai erőt rejtenek, sőt, valójában ezek rejtenek drámai erőt. Továbbá: bár Petőfi Sándor már versével és egy proklamációval beiktatja a Vérmezőn történt kivégzéseket a magyar történelem kitüntetett eseményeinek sorába, és versének lírai hitelével, proklamációjának emelkedett hangvételével szavatul a mártírológiának nemzeti-történelmi jelentősége mellett (s a maga múltképeiben így kerül a magyar jakobinus mozgalom a Rákóczi-felkelés, Zrínyi Ilona várvédő hősiessége, Lenkey századának történelemalkotó és -beteljesítő bravúrja mellé), valójában Pulszky Ferenc regénye⁵ méri föl a magyar jakobinusok irodalmi alakokká alakításának módozatát, az ő, a külföld számára szánt regényes korrajzával szentesül irodalommmá a mozgalom. Petőfi és Jókai az 1848-as események szemszögéből tekintenek Martinovicsokra, és a mozgalom értékelése-minősítése még nem kapcsolódik össze Kazinczy Ferenc (és mások) irodalmi törekvésével, még figurájukkal is alig. Petőfi ugyan tisztelte Kazinczy emlékét, egész tevékenységét mintegy Kölcsey Ferenc emlékbeszéde felől értékelte, s *Széphalmon* című versében a maga elődjeként szolt róla⁶, *Vérmező* című versének tanúsága szerint nem látszik még ismerni a *Fogságom naplóját* (Kazinczy Gábortól hallhatott róla, illetőleg 1848-ban Kazinczy művének egy részlete publikussá vált)⁷, mint ahogy Jókai cikke főleg Berzeviczy Gergely röpiratán alapszik, és még Pulszky Ferenc is azt állítja, miszerint: „others (i.e. anecdotes) the author has heard from the relatives of convicts” (mást, azaz anekdotákat a szerző az elfogottak rokonaitól hallott)⁸, a források között ő sem jelöli meg a *Fogságom naplóját*. Amivel pusztán azt szeretném mondani, hogy a mozgalom szépirodalmi megjelenésével nem az írók részvétele hangsúlyozódott majd csak dolgozatombefejezéséül lesz olyan alkotás, amely az írói-emberi sorsot valóban létbe-vetettségnék, szinte ismétlődésnek-alakváltozásnak fogja föl, a hajdan és a most kisebbségébe kényszerült alkotókat mutatva föl a történelem elszenvedőiként. Már az első terjedelmesebb epikus mű, Pulszky Ferencé is nagyobb súlyt látszik vetni az alcímben jelölt célzatra, mint a mozgalom bemutatására, amely szinte a háttérben marad a szerelmi történet és az időnként ettől függetlenedő tendencia mögött: „A Tale of Austrian Oppression”. Ebben a célzatban nemigen lényeges a figurák differenciáltabb bemutatása; a titokzatoskodással teljes, a „couleur locale”-t érzékeltetni kívánó Pulszky mintha Jósika Miklós nyomában járna, mikor a bosszúnak, a sértettségnék, a rejtve maradó, ám sorvasztó szerelmi érzésnek egyfelől cselekményfejlesztő jelentőséget tulajdonít, másfelől az egysikű jellemekek tetteinek mozgatóivá emeli. „A nemzetek jelleme legjobbban nyilatkozik mondáinkban — írta Pulszky —, amelyekben az embereknek a természettel és egymással folytatott küzdelmei, a múlt és a jövő iránti érzelmei tükröződnek”.⁸ *A magyar jakobinusok* ennek az elvi megállapításnak is meg akar felelni, már csak azért is, mert a magyar emigráció a magyar ügy számára kívánta megnyerni a Nyugatot és Észak-Amerika népét. Az angol nyelvű címmel („A Tale”)¹⁰ szemben a német nyelvű *Originalromanként*¹¹ minősíti Pulszky regényét, amely legalább annyira Szolarcsek szerelmi története, mint Habsburg-ellenes írás. Érdekes módon magyarra angolból fordították, majd Mikszáth Kálmán beválogatta Magyar Regényírók Képes Kiadása sorozatába, előszavában viszonylag keveset szolt a regényről, annál többet Pulszky Ferenc fordulatossá életrajzáról.¹²

A XX. század elején két jelentős szerző is megkísérelte, hogy képet adjon a maga

magyar jakobinus-elképzeléséről. Karinthy Frigyesnek sokáig egészében ismeretlen elbeszélő költeménye egy látomás versbe foglalása, inkább árulkodik a szerző történelmi rokonszenyéről, mint arról, hogy jelentős alkotással gazdagította volna a magyar irodalmat.¹³ Annál érdekesebbnek tetszik Krúdy Gyula *A magyar jakobinusok*¹⁴ című történelmi kisregénye, amelyben az igen erőteljesen végigvitt szerelmi bonyodalmakat a valóságos történelmi eseményekkel igyekszik összekapcsolni, lelkiismeretesen történelmi háttérrel fölvezetve, a mozgalom vélt historikuma után nyomozva egy Gyurkovics-Martinovics-váltást feltételezve. Miközben a történelmi fordulatok okai után kutat, és szintén a sértettségben, csalódottságban fedezi föl az emberi cselekedetek mozgatórugóit, nem tagadja meg a regény műfaját megújító szándékait sem: az események hirtelen változásainak közvetlen előzményeit a homályban hagyja, s az *Utóhang a regényhez* című fejezetben átadja a történet elbeszélésének jogát Kapeller Félix „helytartósági fogalmazó”-nak „Budán”, egy „vízvárosi polgár fiá”-nak. „aki féllábára sánta lévén, otthonülő csöndes fiatalember volt”. Ez a fogalmazó készít 1794-95-re datált följegyzéseket, bennük olyan eseményekről, mint Martinovics megfosztása papi méltóságától; az összeesküvők kivégzéséről; meg arról, hogy reggelre rózsák nyíltak. Az elbeszélőt illető váltás a dokumentáris jelleget látszik erősíteni, valójában a regényességétől a realitásba átnövő fikciót van hivatva sugallni. Ugyanis a Krúdy megteremtette és jellemezte figura nem hoz lényegében más nézőpontot, csupán annak tudata, hogy „krónikát”, régi korból származó följegyzést olvasunk, eredményezhet az olvasói befogadásban némi változást. A vágyak és a realitás között lebegő alakok nem történelmi szerepüket élik, hanem (hasonlóan más, jellegzetesebb, és valljuk be: sikerültebb) Krúdy-regények hőseiként „regényes életüket”, amely a történelmi adatok szövevényébe van beágyazva. Krúdy találkozása Martinovicsnak számára is rejtelmes figurájával nem egyszeri, újságcikkeiben vissza-visszatér az összeesküvés vezetőjéhez. *Hock János, a forradalom papja* című írásában olvashatjuk:

„Ez idő tájt Martinovics, a veres apát volt írói szerelmem. Regényt is írtam róla (...) a kocsmájába jártam esténként vacsorázni, »Buda városáho« címzett kocsmába, és a bolthajtásokon jártattam a szemem; s éjszaka megnézgettem a vértanú arcképét... Budán laktam, és a Vérmező felől emlékezetesen suhantott az ősi szél.”¹⁵

Amit Krúdy regénybe akart írni, az a „veres apát” szerelmi-politikai története, a magyar történelemnek a forrásokból ugyan kiolvasható, de általa szuverénül értelmezett regénye. Politika és szerelem konfliktusa, árulás és hűség egybeszővődése, mindenképpen összetett jellemek ide-oda vetődése a magyar történelemben. Ugyanakkor szembefordulás is ez a hivatalos történelemmel, amely nemcsak ellenkező minősítést olvas ki az adatokból, hanem felejtí a „regényesség”-et is, azt nevezetesen, hogy létezik egy belső, nem látható és csupán írói eszközökkel feltárható történet. Mindehhez a XVIII. századi Pest-Buda világának megjelenítése járul, annak a környezetnek a megörökítése, amely az elmúlt, a „régí” Magyarországhoz tartozik. Ebben bennefoglaltatnak az emlékekben és följegyzésekben található vendéglők, amelyek utódai őrzik azt a kulturális (és kulináris) múltat, amely a Krúdy-regényekből ismerős számunkra. Ezúttal osztrák-magyar, nemcsak magyar múlttól van szó, ám hangsúlyosan magyar történelemről, még ha Bécsben székelő uralkodókról is.

Alomvilág tetszik elő Krúdy regényében és újságcikkében, a Márai Sándor által oly torokszorítóan megjelenített Krúdy-Magyarország, bár erőtlenebb fényű, sápadtabb körvonalú, és hiányzik belőle az a nagyvonalúságról bizonyoságot tévő, humorral és iróniával teli távolságtartás, amely a Szindbád-novellákat vagy Alvinczi Eduárd és Rezeda Kázmér kalandozásait megörökítő műveket jellemzi. Martinovics a küldetésbe

menekülne a szerelem hívása elől, szerelméről kiderül, hogy rendőrügynök, az azonban homályban marad, hogy a féltékenység, bosszúvágy vagy más szándék vezeti. Azt tudjuk csupán, hogy Krúdy Martinovics-regényét kevésre becsülte a szakirodalom, s csupán a mozgalmat átideologizáló „marxista” kutatás emelte valódi értéke fölé. Krúdy és a történelem: kidolgozásra váró téma; ezen belül lehet talán megelégni ennek a regénynek is a helyét az író életművében.

Egészen másképpen nyúlt Martinovics figurájához, valamint a mozgalom értelmezéséhez Bánffy Miklós, az első ízben 1931-ben kiadott *Martinovics*¹⁶ című színművében. Érdemes volna a kiobbantotta irodalmi botránnyról elmélkedni, hiszen jobb- és baloldali szemszögből egyként bíralták a Kisbán Miklós néven (is) publikáló szerzőt. Mindkét fél (a színműtől jórészt idegen) tendenciát látott bele az alkotásba: a gyalázkodás és a glorifikálás szándéka, az államellenes konspiráció és a forradalom dicsőítése — mind-mind vádpontokként szerepel az irodalom törvényhozóinak szerepében tetszelgők írásaiban. Gyanús volt, hogy egy erdélyi arisztokrata, egykori országgyűlési képviselő, illetőleg külügyminiszter egy hol *agent provocateur*nek, hol vértanúnak elgondolt alakot választ témájául; vérbő-szerelmes papnak, kétszínű játékaival tiszta ügyet szolgálni kész forradalmárnak, semmitmondóan divatos szóval élve: ellentmondásos jellemnek szentel színművet, amelyben a legfrissebb történeti kutatás adatai a csupán kikövetkeztetett vagy pedig kizárólag a színdarab lehetséges világában reális „tényei”-vel párosul (a színműben arról hallunk, hogy Martinovics megegyezett Robespierre-rel); és nem csekélyebb hanghatással jelentkeztek azok, akik blaszfémiát emlegettek, hiszen Martinovicsot valaha szabadkőműves páholy, a szabadelvű gondolkodás század eleji tábora írta zászlajára, s így a századforduló radikalizmusával szemben álló arisztokrata szinte merényletet követett el a hajdan volt, de a kisebbségi sorsba kényszerült erdélyi magyarság előtt is időszerűnek vélt „progresszív” gondolkodás ellen.

Minderről az utószóban maga a szerző tájékoztat, de összefoglalja a Bánffyt ért támadásokat Szántó György¹⁷, a marosvécsi írónapokon Bánffy írotársa is, aki nem tudván kortársi tematikájú regényekkel érvényesülni, a történeti regényírásnak lett mestere. Szántó szellemesen szembesíti az egymással vitatkozó, valójában (a szokás szerint?) egymásnak üzengető kritikákat, pamfletszerű megnyilvánulásokat, hogy rámutasson Bánffy drámairásának jelentőségére, a témaválasztásnak nemcsak merészségére, hanem az akkor már polgári liberálisként, baloldali szimpatizánsként számon tartott szerző (ti. Szántó György) a Bánffyéval rokon történelemlátására. Amit ugyanis Bánffy tézisszerűen megfogalmaz a drámában, a nemes cél és a hozzá vezető út, a forradalmár erkölcs és az emberséges „eszközök” viszonya, hatalmi-intrikus politika és szellemi küldetés egymással szembesülése, elgondolás, terv és gyakorlat egymást cáfoló vitája. Martinovics, a nagyszabású, de önmaga számára is tisztázatlan eszköztársaságban utat vesztő politikai kalandor erkölcsi bukásával, a saját katarziséhoz el nem jutható, bosszútól is fűtött összeesküvő végső közösség-vesztésével szemben álló Hajnóczy tiszta idealizmusa, az utópiát utópiaként megnevező bölcsessége, egy ideális, szinte „*tellvilmosi*” forradalmár (akit rákényszerítenek a mozgalomban való részvételre mindazok az események, amelyek a felvilágosodás eszméinek országos-kormányzati tagadásban jelölhetők meg). A dráma útja Hajnóczy (Posa márki szájába illő) kijelentésétől ível Martinovics befejező felismeréséig, amely a maga módján megismétli Hajnóczy szavait, a machiavellizmus csődje Hajnóczynak, Szentmarjaynak, Kazinczynak igaza mellett tanúskodik, a győzelem és beteljesülés reménye nélkül is a jó ügyet szolgáló Hajnóczy embersége mártírfényében a

nagyszabású elgondolásaival többre hivatott, ám kétes eszközei miatt mind zavarosabb ügyletekbe bonyolódó Martinovicsnak morálisan is buknia kell. Halála sem hozhatja közelebb mártírtársaihoz, akik még a vesztőhely árnyékában sem bíznak benne.

Hajnóczy egy tisztultabb magyarság programját fogalmazgatja:

„Csak művelt nép az, aki a szabadságot meg is tudja tartani...”

„Nemcsak megnyerni a harcot, de azt, amit a győzelem szerez, tisztán megtartani...”

Sejthetjük, miféle történelmi tapasztalatok íratják e sorokat a gyakorló politikus (majd művelődéspolitikus) Bánffy Miklóssal.

Martinovicsnak végső szavai Hajnóczyt visszhangozzák. Elutasítja a menekülés gondolatát: „Bűnhődnom kell, mert elfeledtem, hogy nagy és szent célokat csak tiszta kézzel — csak tiszta kézzel szabad szolgálni”.

A dráma eszmeisége (tehát) Hajnóczy hitvallása és Martinovics beismerése között ível, a konfliktus nem annyira a külső, hatalmi és a belső, tehetetlenségre kényszerített erők között robban ki, mint inkább a történelmi illusztrációkon túl a kontrasztos szerkesztés révén az egymáshoz viszonyítva formát kapó jellemek körvonalazásakor. Ugyanis Martinovics—szolgálója—Verdána, Martinovics—Verdiána—könyvárus, Hajnóczy—Lotti—Kazinczy egymáshoz fűződő viszonyában az emberi kapcsolatok lehetséges változatai bomlanak ki. Olyan kapcsolatoké, amelyek közül egyik sem teljesebb a történelmivé váló sorsban. A külső viszonyok lehetetlenné teszik a szeretet, a szeretet, a barátság valóra válását, pusztán a mártírium és az önfeláldozás óráiban jöhet létre a személyiség teljes önmegvalósulása. Hajnóczy ideális alakja ad példát az emberben lakó erkölcsi törvény humanitására. Mindez egyfelől élénk dialógusok, másfelől azonban —sajnos— tézisszerű kijelentések révén artikulálódik.

Annyit mindenesetre bizonyít Bánffy színművének fogadtatása, hogy még 1931-ben sem számított teljesen ártatlan foglalatosságnak a magyar jakobinusok „drámájának” megjelenítése. Időszerűséget a megjelenésnek többek között az kölcsönzött, 1931-ben végre elfogadható szöveggel megjelent a *Fogságom naplója*, amelyre már bőségesen hivatkozott a Kazinczy-kutatás¹⁸, illetőleg a Kazinczyt tárgyáló választó szépirodalom: meg talán még az is, hogy Sándor Lipót főherceg iratainak publikálásával, főleg Mályusz Elemérnek az iratok elé szerzett, igen tendenciózus előszavával¹⁹ a pozitív töltésű Martinovics-kép ellenében egy démonizált Martinovics-kép is kezd hatni. A *Fogságom naplója* plasztikus képet ad többek között szerzője lefogatásáról, a budai fogságról, amely aztán a Martinovicsról szóló műveknek is tárgya. Ám mindaddig, amíg Benda Kálmán három kötetes szövegkiadása nem adja közre a szinte teljes, legalábbis a perhez multhatatlanul hozzátartozó anyagot, mindaddig a regényesség jócskán belengi az ábrázolásokat. Még az 1930-as évek közepén sem egészen bizonyos tudása van a kutató-esszéistának Martinovics valódi szerepéről (mint ez Fejtő Ferenc esszejéből kitetszik)²⁰, s az a tény, hogy a Fejtőhöz közelálló Faludy verseiben mindenekelőtt Hajnóczy alakja bukkan föl, igazolja, hogy a szászvári apát megítélése nem egyértelmű. Igaz, Benda Kálmán szövegkiadásai nyomán nem támadt jelentős szépirodalom, az azonban egyre világosabbá vált, hogy bár a kortársak tudatában is jakobinusokként éltek a mozgalom résztvevői, nem hasonlíthatók célkitűzéseiket tekintve a francia jakobinusokhoz. S az is jellemző, hogy Benda Kálmán részesesévé-társ szerzőjévé vált egy olyan törekvésnek, amely morális szempontból kezdeményezett perújrafelvételt Martinovics Ignác ügyében.²¹

Legújabb irodalmunk magyar jakobinus-képét, a jelen felől szemlélt értelmezési

törekvést a költészet, Faludy²² mellett Kovács András Ferenc reprezentálja. Az ő *Erős várunk nekünk a Kufstein* című szövege állítja a mozgalom résztvevőit világtörténelmi és -irodalmi, magyar sorstörténeti és magyar irodalmi perspektívába, prózai és versidézeteivel, latin, német, francia nyelvű mondataival, töredékmondataival, a kortársak leveleiből, naplóból vett szemelvényekkel (Batsányi, Kazinczy) a kufsteini világra döbrent rá, idecéloz a cím szójátéka: Luther éneke egyben a bebörtönzöttek szituáltságát jelzi, Kufstein valóban erős vár (szó szerint az!), de az erős vár az Isten attribútuma meg az Istenhez bízó léleké. Mindkét lehetséges értelem érvényes abban a korszakban, amelyben a kufsteini elégiák szerzőjének, valamint Hajnóczy kedves barátjának, levelezőtársának hagyatéka fölértékelődik, hiszen a sorsszerű történések sorozatába ágyazódik bele; a reménykedéssel elgondolt verssor a kései utódok keserűvé váló reménye versének mottójává válik (mint Batsányi János 1793-as költeményének két sora: „Vidulj gyászos elme! Megújul a világ, s előbb mint a század, végső pontjára hág” — Szilágyi Domokos *Apokrif Vörösmarty kézirat 1850-ből*²⁴ című palimpszesztjének élén), hogy aztán Kovács András Ferenc egyszerre utaljon Batsányira és a Batsányit idéző Szilágyira, egybelátván a kufsteini rab és a nemzetiségi lét rabjának sorsát. „Versedokumentum”-nak szánta a marosvásárhelyi poéta művét, amellyel „Széphalom mesterét köszönti”; ám költői-történelmi seregszemle lett belőle, kollázs vagy montázs, egymásra halmozott vers- és prózai idézetek gyűjteménye, Arany különféle verseiből, a *Nyomorultak* Gavroche-ának gúnyos énekéből, Bessenyei György- és Verseghy Ferenc-allúziókból kiegészítve 1794/95 mozaikos képét. A magyar- és világirodalmi áttekintés, idézetgyűjtemény időben szélesebb, a történelmi eseményeket tekintve meglepő analógiákat sugall: a Herr von K. {azinczy}-t faggató-fenyegető anonimitás a Hatalom, a mindenkori Hatalom, s a fenyegetettség nemcsak az ími, a magyar szót éltetni vágyó magyar író, K. {azinczy}-t keríti be, hanem a hasonló keresztnévű, vezetéknevével azonos első betűt viselő Franz Kafkát is, a karkai rémálom-sorsot, a megsemmisítő táborok XX. századi valóságát. Ebben a (szöveg)környezetben visszájára fordul a költői szó, önmaga paródiájává torzul:

„Vidulj gyászos elme!

Megújul a világ —

Előbb mint e század költők porára hág.” (Az eredeti kiemelése)

Korántsem a Batsányi-vers érvénytelenségét tanúsítja Kovács András Ferenc, hanem azt, hogy ilyenre értelmeződött a XX. századi (erdélyi magyar) történelem pörölycsapásai alatt költészet, költő, költői lét. Nem kevésbé keserű a folytatás, amely az örök kétely magabízó kérdéseit immár csak idézőjelek között tudja elgondolni, hiszen a kérdésben a válasz, a kérdést a realitás szinte megsemmisítette:

„Mit ér a költő, ha fegyenc?

Versen innen...S ha linzi?

Lobbanj ki szem: hová merengsz?

Wer von Ihnen ist Kazinczy?” (Az eredeti kiemelése)

Ez a részlet egyébként pontosan mutatja: travesztia, idézet, utalás szövedékéből miként alakul a vers, s egyben miként értelmezhető a költői (szerzői) jelenlét, az archaizálás, stílusimitációk között hol és milyen mértékben bukkan föl maga a versdokumentum szerzője, K. úr első megközelítésben természetesen Kazinczy Ferenc,

a magyar jakobinus mozgalom egyik vádlottja, de Kafka (K.) is, vagy talán Kafka regényfigurája, K. a földmérő, hogy ne feledkezzünk meg arról, miszerint Kovács András Ferenc is K. úr, akit írás és magyar szó terjesztése miatt éppúgy kihallgattak valamikor a névtelenségbe burkolózó hatalmak. Így hát K. sorsa a K. urak sorsa. századokon át egy és ugyanazon sors. E történelmi alakváltoztatásra is találunk a versben példát:

„*Sie, Herr von K.?*

Ön K. úr.

Közlök majd velem.

Ha nem tudnám.

Majd ők közlik velem.” (Az eredeti kiemelése)

Hasonló módszerrel válik — mint már volt szó róla — K. úr Kafkává, a szójáték átsegít a buktatókon, s nem kell már csak szó szerint vennünk a szavakat, s máris a XX. század valóságában vagyunk:

„Hát hadd a francba!

Add fel! Hadd a francba!

Oh, Franz...

Franz Kafka, kis zsidócska.

Weimari álmok! Buchenwaldi füstök!

Theresienstadt! Dachau! Mauthausen!

S másegyéb...Mind oly közel!

A *Zeitgeist* oly közel már!

Összeurópai szellemiség jó.

Ha nem tudnád.

K. úr.” (Az eredeti kiemelése)

A játékoságból csap át az előadás a komor-tömör mondattöredékekbe, a XX. századra oly fájóan ismerőssé lett helynevek felsorolásába, hogy ne emlékként, hanem élő emlékezetként véssé a tudatba: „Mind oly közel!”. A *Zeitgeist* egyébként utalhat nyelviségével a megsemmisítő táborokat létrehozó szellemiségre, majd az összeurópai eszmerendszerre, korunk pán-európai törekvéseire, amelyek megvalósulatlansága kontrasztja annak a látszat-bizonyosságnak, ahogyan a versben elhangzik. Hogy aztán ezt a látszat-bizonyosságot is szétrombolja az odavetett és a vers folyamán sokat ismételt (mintegy emblémaként szolgáló) mondat: „Ha nem tudnád”. Szó és gyakorlat, valóság és elképzelés ellentéte ez, amelyre rácsap a „K. úr” megszólítás. Kazinczyt idézi meg itt ismét a szerző? Vagy Kafkát? (A földmérővel és a banktisztviselő Josef K.-val együtt?) Netán önmagát is beállítja a sorba, mint akit az összeurópaiság kábitása nem tud eltéríteni attól, amit látott, amit tapasztalt, amin keresztül ment-megy. Ami a sorsa. Az emlékből emlékezetbe váltás megy végbe, az emlékek összefüggéstelen halmaza rendeződik szerves-folyamatos emlékezetté, s ez alkotja a jelent. Kazinczy, Kafka, Kovács András Ferenc jelenét. Meg mindazokét, akik sorssal vagy verssel megidéződnek ebben a versben.

S bár céloztam rá, jóllehet nem részleteztem: a magyar irodalom jeleseiről van szó. A tőlük vett idézetek félelmetessé növekednek, hiszen eredeti lelőhelyükről kiragadva, Kovács András Ferenc privát irodalomtörténetébe ágyazódnak be, amely ezúttal

1794—95 magyar írórsors-lehetőségét vetíti ki egyetemes írórsorssá, a jelenkorban is példákval igazolható magyar írórsorssá. Különös jelentőséget kap az Ady-utalás a „Zárszó”-ban, amely műfaji műhelyvallomás, önértelmezés, „figyelmeztetés”, a „prózaiz vázlat”-nak minősített „versdokumentum” helyének bemérése. Az *Üdvözlét a vesztesnek* című kötet befejező alkotásaként önmagában is hangsúlyossá válik, kiváltképpen terjedelme, a benne feldolgozott (irodalmi-történelmi) anyag mennyisége is növeli súlyát, nem is szólva a jelenre való rájátszásról. Hogy itt a múltbeli és a jelenkori (kulturális, helyzet tudatra kiható) szöveg áttetszik egymáson, azt a mű műfajaként feltüntetett „persziflázs, pasztis, parafrázis” alliterációval feldúsított fogalomhármas jelzi, majd a folytatás:

„Gyors kis jegyzetek,
improvizációk és rengeteg trükk,
kollázs, vendégszöveg”.

A cél a köszöntés, *Széphalom mesterét* szövegeire emlékeztetéssel gondolja tovább a marosvásárhelyi poéta. Rajta keresztül

„köszönti
(...) az ún. magyar jakobinusokat”.

Ezzel bezárulni látszik a kör, ha nem volna belőle kitörés, méghozzá az előbb említett irányba, Ady Endre felé:

„Vajon
voltak? Vajon vagyunk? Ujjunk hegyéből
vér serken ki”.

Kovács András Ferenc ezzel a vendégszövegével az egyik legtöbbet, méghozzá nemcsak a magyarok, hanem a szlovákok, a románok, a horvátok vagy a szerbek által is emlegetett Ady-versre utal, *A magyar jakobinusok dalára* (1908), amely a népek testvéresülésén álmódzóknak számára programot jelentett, de —s erre viszonylag kevesen utaltak — közvetlenül is kapcsolódik Ady múltértelmezéséhez. „Nekem Gyula vezér, Dózsa György és Martinovics voltak mindenha kedvenceim” — írta egyhelyütt²⁵, nem kevésbé lelkes beszámolót olvashatunk 1902-ből Vázsonyi Vilmos nagyváradi előadásáról, amely a *Martinovics-féle összeesküvés* résztvevőit a „magyar demokrácia úttörői” között emlegeti.²⁶ Ady magyar-jakobinus-elképzelése tehát nagyon is összefügg Martinovicsékkal, az ő dunatáji megbékélésre szólító felhívása tágabb értelemben elődjéül ismerheti föl Martinovicsék föderációs tervét. Mindez Kovács András Ferenc versének zárszavában az általa megnevezett műfaji-tónusbeli igények szerint épül be jelent és múltat össze-látó elképzelésébe, a létrontódás ellen a lét megtartásáért folytatott versbeli küzdelemben. A (túl) sokat hivatkozott Ady-vers nemes pátosza kicsorbult az idők folyamán, a költők kisebbségé váltak, létük kisebbségi létté lett, a jakobinus-sors immár nem pusztán küldetés vagy hivatás, hanem „mementó” is. Vagy elsősorban az; a történelem önmagába fordul vissza, az egykori magyar jakobinusok sorsa nemcsak az emlékezetben élő, bármikor, bizonyos körülmények között, ismét realitássá lehet: A figyelmeztetés..

„Súlyosan kattan,
könyörtelenül, többszörösen, miként
a foglár kulcsa, ha fordul a zárban”

Kovács András Ferenc igéinek jelen ideje, a versében uralkodó jelen idő, a folyamatos jelen, amely magába ölel múltat, rejti a jövőt, a költészet örökidejűsége, a történelem szüntelen jelenléte. A potenciális fogságok naplója, másképpen szólva: a borzasztólag szép pályák emlékezeté. „Erős várunk nekünk a Kufstein...”

Jegyzetek: 1. Faludy György: 200 Szonett. Bp., é.n. (1990?) — 2. Petőfi Sándor: Vérmező. In: Költményei III. 1848—1849. Bp., 1951. 104—106. A vers első ízben 1849. április 28-án jelent meg, az idézett kiadás 1848 augusztusára, Ferenczi Zoltán (Petőfi életrajza. Bp., 1896. III.) 1848 szeptemberére datálja. A kutatás az előbbi időpontot látszik elfogadni. — 3. Jókai Mór cikkének első megjelenése: Életképek 1848. április 2—9. Cikkék és beszédek II. Bp., 1967. 39—54. Ugyanő: Magyar jakobinusok. In: A magyar nemzet története. Bp., 1968. II. 352—367. Itt már Jókai Berzeviczy Gergely mellett Kazinczy Ferencre és Szirmay Antalra is hivatkozik. — 4. Petőfi fogalmazványában maradt ránk: Az Egyenlőségi Társulat proklamációja. In: Petőfi Sándor vegyes művei. Bp., 1956. 124—216. E proklamációban esik szó Zrínyiről, Frangepánról, Nádasdírlól és Martinovicról. Nem lehetséges, hogy vers és proklamáció egymás közelségében született? — 5. Pulszky Ferenc: A magyar jakobinusok 1—2. Pest 1862. — 6. Fried István: Petőfi Sándor és a magyar irodalmi múlt. („Széphalmon” című versének értelmezése). Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1974—75. Bp. 1978. 453—469. — 7. A Fogságom naplója budai részletei: Országgyűlési emlék. Szerk.: Vahot Imre. Pest, 1848. 63—87. — 8. The Jacobins in Hungary. London 1851. — 9. Idézi: Concha Győző: Pulszky Ferencz. Élet- és jellemrajz. Bp., 1903. 14. — 10. A 8. számú jegyzetben i.m. — 11. Die Jacobiner in Ungarn. Leipzig 1851; Berlin 1851; 1868. — 12. A magyar jakobinusok. Bp., 1909. (1927.) — 13. Karinthy Frigyes: Vérmező, 795. május. In: Nem mondhatom el senkinek. Versek. Bp., 1977. 9—16. — 14. Első megjelenés: Világ 1912. július 3.—augusztus 5.; A magyar jakobinusok (1912); A magyar jakobinusok—Ál-Petőfi. (Bp. 1962.) — 15. Krúdy Gyula: Hock, a forradalom papja. In: Magyar Tükör. Publicisztikai írások 1894—1919. Bp., 1984. 610—612. — 16. Kisbán Miklós: Martinovics. Színmű. Kolozsvár, 1931. A színművet 1929. február 8-án mutatta be a Nemzeti Színház Budapesten. — 17. Szántó György: Perütjtás Kisbán Miklós Martinovics drámája ügyében. Erdélyi Helikon 1931. 147—155. Vö. még: Reményik Sándor: Kisbán Miklós: Martinovics. Uo. 482—484. — 18. Az adatok Busa Margit Kazinczy-bibliográfiájában lelhetők föl. Miskolc 1981. — 19. Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790—1795. Bev. és s.a.r.: Mályusz Elemér. Bp., 1926.; Vö. még: József nádor iratai. Kiadta: Domanovszky Sándor. 1—3. 1792—1809. Bp., 1915—1935. — 20. Fejtő Ferenc: Martinovics Ignác. In: Mai magyarok régi magyarokról. Bp., 1936. 117—136. — 21. Elek Judit—Benda Kálmán: Vizsgálat Martinovics Ignác szászvári apát és társai ügyében. Filmforgatókönyv. Bp., 1983. — 22. Az 1. számú jegyzetben i.m. Vö. még: Összegyűjtött versei. New York 1980. (Óda a magyar nyelvhez: „Hajnóczyk, Dózsák, Károlyiak”) — 23. Kovács András Ferenc: Üdvözet a vesztések. Bp., 1994. 69—84. — 24. Szilágyi Domokos: Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből. In: Kényszerleszállás. Összegyűjtött versek. Bukarest 1979. 357—360. — 25. Ady Endre Összes Prózaí Művei VIII. Bp., 1968. 84. — 26. Uo. Bp., 1964. 44—46. (Vö. még: Uo. 228—230.)

Könyvismertetés

Középpontban a Nagyatádi-féle földreform

Tolnay Gábor:
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye
mezőgazdaságának egyes kérdései
1920-1944 között

Tolnay Gábor mintegy 360 oldalas munkája az OTKA támogatásával a Jászkunsági Füzetek című sorozatban jelent meg 1994-ben a Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár kiadásában (Szerkesztette: Körmendi Lajos). A szerző Jász-Nagykun-Szolnok vármegye mezőgazdaságának két világháború közötti történetéből közöl fejezeteket, melyeket nagy mennyiségű, táblázatba foglalt adatsor egészít ki.

Az egymásra épülő és szervesen összekapcsolódó fejezetek a mezőgazdaság szinte valamennyi fontos területével foglalkoznak. Több témakör a helytörténeti szakirodalomban mindeddig fehér foltnak számított. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara és a mezőgazdasági bizottságok tevékenységéről írt fejezet a szerző globális és újszerű szemléletmódját tükrözi, aki a földművelésügyi kormányzat által életre hívott irányítási rendszert jelentőségének megfelelő alaposággal mutatja be. Tolnay Gábor rámutat arra, hogy a kamarai szervezeteknek elsősorban a közepes paraszti birtokkal rendelkező gazdatársadalom és a mezőgazdasági ismeretekben kevésbé jártas reformföldesek vették hasznát, akiknek munkáját szaktanácsadással, ismeretterjesztő tanfolyamokkal és előadásokkal is segítették. Az érdekvédelemre és a szakmai instrukcióra legkevésbé a nagybirtokosok szorultak rá, ezért a kamara elsősorban gazdaszervezetnek tekinthető.

A kötet súlypontját a Nagyatádi-földreform végrehajtásáról írt fejezet képezi, melynek a szerző különösen avatott szakértője, hiszen kandidátusi értekezését ebben a témakörben védte meg. Az 1920. évi XXXVI. tc. alapján végrehajtott földreform eredeti céljától eltérően a szélsőséges birtokkategóriák, az életképtelen

törpegazdaságok és a területükben némileg csökkentett nagybirtokok gazdálkodása között a különbséget tovább növelte.

Bár Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében egészségesebb birtokmegosztás nem jött létre, a házhelyjuttatások és a telepítések öt, később önállóvá váló község kialakulását tették lehetővé (Ecsegfalva, Kengyel, Rákócziújfalú, Szandaszőlős és Tiszatenyő).

A Nagyatádi-földreform a megye földterületének mindössze 8,29%-át érintette, mely alacsony arány az 1745-ös redempciónak köszönhetően kialakult jászkun kisbirtokok jelentős számával, illetve kevés kiosztható földterülettel magyarázható. Mint kirívóan visszás helyzetet említi meg, hogy a meglehetősen magas megváltási árat jóval az 1945. évi földreform után, az 1950-es évek elején is fizették a kisbirtokosok.

Tolnay Gábor Jász-Nagykun-Szolnok vármegye mezőgazdasági termelésének és a birtokszerkezet megosztásának jellegzetességeit ugyancsak részletesen ismerteti. A mezőgazdasági kamarai szervezet koordináló szerepét mindvégig erőteljesen kiemeli. Bemutatja például a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara által 1927-ben létrehozott Kisújszállási Növény- és Talajéletleni Kísérleti Állomást, ahol a szikes talajok megjavításáért országos hírv szakemberek fáradoztak.

Érdekes adatokat tudhatunk meg a szarvasmarha-tenyésztésben 1895 és 1935 között történt fajtaváltásról is. A minőségi változást, a hústermelésre és főként igazásra alkalmas szürkemarha kiszorulását, a tejelő piros-tarka széleskörű elterjedését nem követte az állomány rohamos számbeli gyarapodása, amelynek elsősorban a takarmányhiány volt az oka. A takarmánytermesztésre való áttérés elmaradását azonban a szerző nem a korábbi történeti feldolgozásokra jellemző sablonos módon a társadalmi-gazdasági elmaradottsággal és a konzervatív, az új növénykultúrától idegenkedő szemléletmóddal, hanem a csapadékszegény időjárás viszonyokkal indokolja, mely a takarmánynövények elterjedését gátolta. A loállomány csökkenésének fő okát

pedig a motorizáció és a mezőgazdaság gépesítésének elterjedésében látja. Ugyancsak ezzel magyarázható az áttérés a lassúbb, de erősebb hidegvérű lovak tartására.

Tolnay Gábor kötete nemcsak a szerző rendkívüli felkészültségét, óriási tárgyi tudását és az évekig tartó levéltári kutatások eredményét tükrözi, hanem érzelmi azonosulását is jelzi a szélesebb olvasóközönség számára esetleg száraznak tűnő témaválasztásával. Műve a további helytörténeti kutatások kiindulási bázisát képezi és ugyanakkor elolvasásra ajánlott a mezőgazdaság jelenkori kérdéseivel foglalkozók számára is, mivel egy jól megszervezett, de a II. világháború után politikai okokból szétzúzott és később teljesen feledésbe merült termelési rendszert ismert.

Cseh Géza

Népi játékok Jászszentandrásról

1995-ben jelent meg Molnár István Adj, király katonát! című gyermekjáték-gyűjteménye a Jász Múzeum Jászsági Füzetek sorozat 24. számában, Népi gyermekjátékok Jászszentandrásról alcímmel. Már maga a cím is egyik kedvenc gyermekkori játékmat juttatja eszembe — amikor az iskolában önfeledten játszottunk, mit sem törődve a felnőttek rohanó világával.

A kötetben szereplő játékokat Molnár István jászszentandrászi pedagógus, nyugdíjas iskolaigazgató gyűjtötte össze. Az 1950-es évek óta foglalkozik néprajzi gyűjtéssel, rendszeresen részt vesz a megyei és országos néprajzi és nyelvjárásgyűjtő pályázatokon. Számos megyei és országos díj tulajdonosa, munkásságáért az önkéntes gyűjtőknek járó kitüntetést, a Sebestyén Gyula emlékérmét is megkapta.

A kötetet Juhász Nyitó Klára, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola tanára rendezte sajtó alá és írt hozzá bevezető tanulmányt. A könyvben szereplő illusztrációkat pedig Telek Béla (Jászberényi Tanítóképző Főiskola Vizualis Nevelési Tanszék) készítette.

A mű négy fejezetből áll. Az első feje-

zetben a magyarországi játékkutatást mutatja be, kiemelve Kiss Áron, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Kriza János munkáit. Hangsúlyozza, hogy a falusi tanítóknak mindig nagy szerepük volt a néphagyományok, ezen belül is a népi játékok összegyűjtésében, közzétételében. A második fejezetben a játék szerepét és helyét vizsgálja a gyermekek mindennapi életében. A következő részben a játékok előadásmódjával foglalkozik, formájuk, dallamuk, ritmusuk szerint. Az énekes-táncos gyerekjátékok a felnőttek szokásanyagából szálltak le a legfiatalabb korosztály, a gyermekek közé, mint ezt már sok kutatónk megállapította. A negyedik fejezet tartalmazza a játékokat típusuk szerint rendszerezve, játékleírással, ritmus- és dallamanyaggal kiegészítve. Összesen tizennyolc típust állított fel a gyűjtött anyag alapján. A mű végén kitűnő, válogatott gyermekjáték-bibliográfia található a téma iránt érdeklődők számára.

A szerző célja egyrészt a jászszentandrászi gyermekjátékok közzététele, másrészt a pedagógusokkal való megismertetése azzal a szándékkal, hogy az anyag visszakerüljön oda, ahonnan vétetett. „Igazán csak akkor lesz ez a gyűjtemény, ez a becses hagyaték valós érték, ha az óvónők és első sorban az alsó tagozatban tanító pedagógusok meg tudják kedvelni az itt felidézett mondókákat, játékokat tanítványaikkal, akik ezáltal játszva őriznék meg jász azonosságuk egyik legféltettebb örökségét. Ha ez sikerül, akkor a jelenben élő és a jövőben születendő gyermekek szívébe, arcára varázsolják majd azt a boldogságot, melyet az adatközlő-játszó fiúk-lányok arca sugárzott még az 1950-es években.”

A kötet kapható: Jász Múzeum Jászberény, Tánácsics M. u. 5.; Damjanich János Múzeum, Szolnok, Kossuth tér 4.

Tábori László

Szabó István: Fejezetek az észkultúra történetéből

A könyv több évtizedes kutatómunka eredménye. Előtanulmányai sokszor az

asztalfióknak íródtak, közzétételükre nem volt mód. Valamikor a 70-es évek elején ébredt fel a szerző érdeklődése az észtek iránt, amikor a Tallinn és Szolnok közötti testvérvárosi kapcsolat még élt, sőt virágzott. Kiállításokat láthattunk, vezető észti művészek jártak nálunk; mindebből ma már csak egy iskola és egy mozi neve maradt meg, a hajdani Tallinn étterem Jüri Arrak, Észtország egyik leghíresebb művésze által festett képe szórén-szálán eltűnt... Semmilyen nép, nemzet nem érdemel ilyen eljárást, nem is beszélve egy olyanról, amely épp a kultúrája által volt képes önmagát, értékeit megteremteni és megőrizni. Észtország példáján ezt láthatjuk, ennek elemeit mutatja be Szabó István könyvében.

Észtország történelme folyamán — a baltikum más népeihez, országaihoz hasonlóan — hol német, hol dán, hol svéd, hol orosz fennhatóság alá került, amely együtt járt kiszolgáltatottságával, s azzal, hogy soha nem kerülhetett vezető pozícióba saját területén, ezt csak a XX. századra tudta elérni. Ehhez a folyamathoz saját kultúrája teremtett alapot. Űn „magas kultúrája” minden művészeti ágban mélyen a népi kultúrában gyökerezik, s ezt vállalják is, hiszen ezáltal lettek és maradtak észtek. Szabó István könyvében a

történeti bevezető után, amelyben a nemzetné válás alapjait is taglalja, különböző művészeti ágakat — kórusok, színház, film, képző- és iparművészet — mutat be kialakulásától a 70-es évek végéig, 80-as évek elejéig. Hogy művészetekről esik szó a történelem kapcsán, nem véletlen, hiszen a kultúrára támaszkodva indult meg az észti nép nemzetné válása, és ez a kultúra nem engedte, hogy teljesen megsemmisüljön ez a nép, bár a Szovjetunió szinte mindent elkövetett ennek érdekében. Az észti művészet és kultúra azonban igen erős, iparművészetük talán még az oly méltán híres finnnekét is felülmúlja. A könyvet számos illusztráció teszi még gazdagabbá, s ezeknek nagy része nemcsak a nézelődést szolgálja, hanem el is gondolkoztat. Például elmélkedhetnénk a könyv olvastával azon is, hogy hagynánk veszni a kapcsolatot egy ilyen néppel? A Damjanich János Múzeum dolgozói ma is kapcsolatban állnak jó néhány, az észti kultúrában jelentős szerepet betöltő személyiséggel. Így az sem véletlen, hogy ez a kiadvány a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei c. sorozatban jelent meg 1995-ben.

Szabó Ágnes

HÍREK

From the Mesolithic to the Neolithic címmel szervezett nemzetközi ősrégészeti konferenciát és kiállítást két régész, Makkay János budapesti professzor és Kertész Róbert, a Damjanich Múzeum munkatársa Szolnokon, 1996. szeptember 22–27. között.

Régóta tudjuk, hogy a Kárpát-medence központi része, az Alföld, és azon belül is a Tisza völgyének középső szakasza volt az a térség, amely miatt az újkőkori termelő gazdálkodás Európa legtöbb területéhez viszonyítva igen hamar megjelent. Ez volt ugyanis az egyik nagy régió, amely az európai magaskultúra, más szóval civilizáció, alapját meghatározó folyamatokat, a neolitizációt az elsődleges civilizációs térségekből továbbította Európa belső részei felé.

Ezek a folyamatok gyökeresen megváltoztatták Európa középső, nyugati és északi részén a jégkor utáni középső kőkori — mezolitik — népcsoportok gyűjtögető, vadászó-halászó életformáját. Mindezt onnan tudjuk, hogy Szolnoktól valamivel északra húzódik annak a Körös kultúrának az elterjedési határa, amely kultúra a Balkán, illetve a keleti égei világ és Kisázsia felől átvette vagy magával hozta a termelő gazdálkodás — az újkőkor vagy neolitikum — teljesen új rendszereit, termelését, eszközeit. Ez a határvonal egyúttal a valahol a Közép-Keleten kezdődő, elsődleges újkőkori civilizációs zóna legészaknyugatibb részét jelenti, és közvetlenül tőle északra, a Jászságban, már egy teljesen más régészeti-őstörténeti világ kezdődik. Lehet, hogy furcsa olvasni, de Szolnok térsége ezekben a korai évezredekben két vagy három nagy világrendszer határát, és egyúttal összekötő térségei voltak. Ehhez hasonlóan aktív zónája az újkőkorban és azt követően nem volt Európának.

Az a hatalmas térség, amely Normandiától és Hollandiától egészen a Pripjaty-mocsarakig és a Dnyeszterig terjed, a hegységektől északra, a vonaldíszes kerámia kialakulásának területe volt. Ez a folyamat az alföldi és a dunántúli Körös kultúra hatásaira zajlott le, és még a fentiek után sem túlzás, ha kiderül, hogy ebben a kialakulási folyamatban a Közép-Tisza-völgy, és benne Szolnok környezete az újkőkor eleje után ismét meghatározó szerepet játszott.

A vonaldíszes kerámia az európai régészet, egészen pontosan az említett területek országainak elsőrendű kutatási témája egy évszázad, sőt régebbi idő óta. Nyugodtan mondhatjuk, hogy e térség minden országában száz év óta kitartóan törekszenek arra, hogy a helyi középső kőkori és a vonaldíszes kerámiával jelzett újkőkori között a tényleges átmenetet megtalálják, és ezzel láthatóvá tegyék az Európa története szempontjából oly fontos átmenetet. Ez mindmáig sehol sem sikerült, mert általában évszázadnyi, sőt évezrednyi hiátus van a középső kőkori és az újkőkori lelőhelyei, emlékművei között.

E kérdések szempontjából a Tisza középső folyásánál dolgozó régészek helyzeti előnyben vannak, amelyet korábban elsősorban a Körös kultúra kutatásában használtak ki. Így például

Szolnokon is, ahol jelentős ásatások folytak a Szandai lakótelepen. Ezzel párhuzamosan a Szolnokon rendezett két nemzetközi tudományos konferencia és kiállítás 1987-ben és 1991-ben megteremtette az alapokat ahhoz, hogy ebben az újabb kérdésben is tovább lehessen lépni.

Azt is mondhatnánk tehát, hogy Szolnok térsége szinte determinálva volt arra, hogy ennek az átmenetnek a tényleges emlékeit tervszerűen lehessen keresni, és meg is lehessen találni. 1990-ben ez be is következett. Ekkor a Körös kultúra határáról közvetlenül északra, a Jászságban végzett terepbejárások kimutatták a hazánkban mindaddig hiányzó középső kőkori leleteket. A lelőhelyeken (Jászberény I, Jásztelek I) végzett sikeres ásatásoknak köszönhetően középső kőkori települések maradványait tárták fel. A három, ezen a területen geográfifilag és tulajdonképpen időben is érintkező, de egyenként külön önálló világot alkotó forrásanyag (a Körös kultúra, a vonaldíszes kerámia és az utóbbi területén az előtte élő mezolitikum) Európában egyedülálló összehasonlító elemzésére nyílt lehetőség, és így vált elérhetővé a térség neolitikációs folyamatának rekonstrukciója, amely egyúttal modellül is szolgál a vonaldíszes kerámia egész térségének folyamataihoz.

Ezen adottságok alapján Szolnok volt az egyetlen hely, ahol ezekről az alapvető tudományos kérdésekről a vonatkozó leletek birtokában tanácskozni lehetett, hiszen egy ilyen, teljességgel megoldatlan kérdés megvitatása — és ha nem is megoldása, de megközelítése — feltétlenül igényelte a lelőhelyek felkeresését, a környezettel való megismerkedést, a leletek teljességének kiállítását.

A szervezők a tanácskozás résztvevőinek számát — a tudományos siker érdekében — negyven főben állapították meg, akik tizenöt országból kaptak meghívást. Ebben a hazai szakemberek mellett egy-egy kutató képviselte a közvetlen határos országokat, és rajtuk kívül csak a fő kérdésben érintett területeknek valóban a témával foglalkozó szakemberei voltak jelen. A tudományos tanácskozással egy időben nyíló kiállításon bemutatásra kerültek a Körös kultúra, a vonaldíszes kerámia és a jászsági mezolitikum kő- és csonteszköz-anyaga.

A kiállításához tudományos katalógust adtak ki, amelyben a legfontosabb leletanyagok összevont közlése, valamint a vonatkozó Tisza-völgyi kérdések részletes elemzése lett összefoglalva. Az előadások írásos formában való megjelentetését a konferencia után tervezik, önálló kötetben.

*

A Trópusi Gyermekbetegségek IV. Nemzetközi Kongresszusát Kuala Lumpurban rendezték 1996. július 7—11. között. 44 ország közel 600 orvosa között, dr. Károly Éva gyermekneuropatológus és dr. Nemes András gyermekneuropatológus főorvos, a szolnoki Gyermekosztály orvosai képviselték Magyarországot. Post-Streptococcal Nephritis and Facial Paresis címmel tartottak angol nyelvű előadást. (A Streptococcus fertőzés a trópusokon igen gyakori.) Dolgozatukban egy arcidegbénulással társult vesegyulladásban szenvedő fiúgyermek esetét ismertették. E két betegség rendkívül ritkán fordul elő. Az orvosi irodalomban ilyen témájú közleményt még nem publikáltak. Az előadást nagy érdeklődéssel fogadták. Számátalan kérdést tettek fel, melyekre dr. Károly Éva válaszolt. A szerzők hangsúlyozták: a legnagyobb öröm számukra az, hogy a 10 éves fiúgyermek szövödmény nélkül meggyógyult. A kongresszus jelentőségét emeli az a tény, hogy az utazási lehetőségek bővülésével a fertőző betegségek a világ minden országába behurcolhatók. Ezzel a veszéllyel a nehéz helyzetben lévő magyar egészségügynek is számolni kell.

*

Pethő László kandidátus, a Jászberényi Főiskola tanára 1996. június 20—22-én résztvett a Nemzetközi Szociológiai Társaság és az University of California által Los Angelesben rendezett Urban Education Challenges for the Sociology of Education című konferencián. A rendezvényen nyolc szekcióban (Városi oktatás és oktatáspolitikai, A nemek és az oktatás viszonya, Neoliberalizmus és az oktatás, Érdekezésszociológia és konfliktusok a városfejlesztésben és az oktatásban, Szegénység, emberi tőke és oktatás, Az oktatás és a piac logikája, Oktatás és etnikai kérdések, A non-profit szervezetek szerepe az oktatásban)

38 előadásra és vitákra került sor. Pethő László az első szekcióban szerepelt The role of secondary schools and the urban elite in Hungary című előadásával, amelyet beválogattak a konferenciát összefoglaló kötetbe is. Sok új információt adott a konferencia és kapcsolatok kiépítésére is lehetőség nyílt. Európát csak néhányan képviselték, a résztvevők többsége észak-amerikai volt, de Dél-Amerikából, Afrikából is többen szerepeltek. Hasznos lenne őket hazai rendezvényekre meghívni. Pethő László felkereste a Buffalói Állami Egyetemet is, amellyel a Jászberényi Tanítóképző Főiskola kapcsolatot épített ki. A projekt vezetőjével James L. Hoot professzorral megbeszélték a tudományos együttműködés lehetőségeit. Konzultáltak egy a jövőre Magyarországon rendezendő nemzetközi konferencia témáiról, egymás publikációinak fogadásáról és a hozzánk érkező fiatal amerikai övodapedagógusok kutatási témáiról. Pethő László kiutazását többek mellett (Dunaújváros Felsőoktatásért Alapítvány, a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományért Alapítvány, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az OTKA, Soros Alapítvány) az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományos Testülete is támogatta.

*

Augusztus 29—31. között rendezték meg Debrecenben a Tisza-szabályozás 150. évfordulója és annak eredményei c. konferenciát. A rendezvény első két munkanapján öt szekcióban közel hatvan előadás méltatta a vízügyi munkálatok jelentőségét, azok hidrológiai, ökológiai és társadalmi hatásait. A Tisza-szabályozás dokumentumaiból Fejér László, a Vízügyi Múzeum és Levéltári Központ igazgatója állított össze igényes és érdekes kiállítást. Augusztus 31-én koszorúzási ünnepségekre került sor Tiszadobon, a Tisza-szabályozási munkák megkezdésének helyszínén lévő emlékműveknél, amelyek gróf Széchenyi

István, gróf Andrassy Gyula és Vásárhelyi Pál emlékét idézik, munkájukat méltatják.

A számos előadás közül csak néhányat emelnék ki, amelyeknek előadójuk révén szorosabb Jász-Nagykun-Szolnok megyei kötődésük van. Tóth Albert a Tisza-szabályozás környezeti hatásairól beszélt, Nagy Illés a

véderdők árvízi terhelést csökkentő hatását elemezte. Többen foglalkoztak a Kisköreitározóval kapcsolatos környezeti problémákkal, így Juhász Csaba és munkatársai, valamint Tiszay József, Kurucz Gyula, s végül Bancsi István és munkatársai. Dóka Klára a mezőgazdasági termelés változásait vizsgálta az ármentesítés előtti és utáni időszakban (1790—1918). Szabó László előadásában azt fejtette ki, hogy a folyószabályozások hogyan hatottak a paraszti kultúrára. Az ártéri gazdálkodás és az ártéri gyümölcsösök kérdéskörét Bellon Tibor és Béres Mária tekintette át.

A Magyar Hidrológiai Társaság — mely a konferencia rendezője volt — az elhangzott előadások anyagát kiadványban jelentette meg (Tisza szabályozás 150. évfordulója és annak eredményei. szerk. Dudinszky Lászlóné).

*

Jászboldogháza 1996. július 5-én ünnepelte önálló községgé válásának 50. évfordulóját. Az ünnepségen tudományos előadások is elhangzottak. Ez alkalomra jelent meg Konkoly Béláné, Zrupkó Ferencné és Papp Izabella szerkesztésében egy önálló kötet „Évek könyve. Jászboldogháza régen és ma” címmel. A 250 oldalas kiadvány a község történetéről és jelen állapotáról (dokumnetum értékkel) szól. (Kapható az önkormányzatnál.)

*

A magyar művelődés és a kereszténység címmel rendezték meg 1996. szeptember 9—14. között Rómában a IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust és Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság szervezésében. A világ minden részéből összesereglett hungarológusok nyolc szekcióban közel 230 előadást tartottak, elsősorban irodalmi, nyelvészeti, néprajzi, valamint a kongresszus fő témájához kapcsolódva vallástörténeti, vallásfilozófiai, képzőművészeti, zenei stb. témakörökben. Minden előadás kapcsolódott valamiképpen a keresztény szellemiséghez, a katolicizmus illetve a protestantizmus különböző formájához és számos vonatkozásban bizonyította a magyar kultúra kereszténységgel való immár ezer éve tartó szoros kapcsolatát. A kongresszust római részről Sárközy Péter, a

római La Sapienza Egyetem professzora szervezte, akinek szinte valamennyien lekötelezettségei maradtunk a rendkívül meleg fogadtatásért és a kongresszus egész ideje alatt megnyilvánuló atyai gondoskodásáért. Az ülések helyszínei a római és nápolyi egyetemek nagy múltú magyar tanszékei voltak. A résztvevők megtekintették Nápoly magyar vonatkozású történelmi emlékeit, a Donna-regina templomot, benne Árpádházi Mária sírját és a magyar vonatkozású falfestményeket. A kongresszus ideje alatt Göncz Árpád köztársasági elnök reprezentatív magyar könyvkiállítást nyitott meg a római Nemzeti Könyvtárban. A kongresszus résztvevőit II. János Pál pápa is fogadta.

Befejezéstül a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tisztújító közgyűlésére került sor, melyen a Társaság elnökévé Di Francesco Amedeot, a Nápolyi Egyetem Keleti Intézetének professzorát, titkárnak Jankovics József irodalomtörténészt választották meg.

Jász-Nagykun-Szolnok megyéből Szabóné dr. Gulyás Éva muzeológus vett részt a kongresszuson, ahol a sárkányölő Szent György magyarországi kultuszával kapcsolatos kutatásairól tartott előadást.

*

Szolnok és a finnországi Riihimäki testvérvárosi kapcsolatának a milicentenárium jegyében szervezett eseménye volt az a népművészeti kiállítás, melyet a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága rendezett meg Riihimäki üveg-múzeumában. A magyar küldöttséget a múzeum igazgatója, Heikki Matisainen látta vendégül. A kiállítást dr. Krausz György magyar nagykövet nyitotta meg 1996. augusztus 29-én igen népes, az ottani finn—magyar baráti kör tagságából verbuválódott közönség előtt. A megnyitón közreműködtek a finnországi Forssa zeneiskolájának tanulói, valamint a Riihimäki Népi Együttes, mely a múzeum előtti parkban adott műsort. A nagy érdeklődést kiváltó kiállítást egy másik finn város, Uusikaupunki múzeuma is elkérte. Az oda átköltöztetett kiállítást 1996. október 13-án nyitották meg.

*

1996. augusztus 22—23-án Társadalomtör-

ténétírás helyzete hazánkban és az ipari társadalom az iparosítás előtt, alatt és után címmel Salgótarjánban rendezte meg a Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 10. jubileumi konferenciáját. A kör munkáját értékelő előadásokat szekcióülések követték. Az egész országból összegyűlt szakemberek között megyénk képviselői is ott voltak. Őrsi Julianna Iparosok házassági szokása az Alföldön az anyakönyvek tükrében, Szabó László A falusi és mezővárosi kisiparoság házassági szempontjai, s a nők szerepe az iparos társadalom bezáródásában, Szabó István A szolgáltatóipar réseinek kihasználása a szocializmus időszakában címmel tartott előadást.

*

1996. szeptember 23-án nagyszerű könyvbemutató volt Békéscsabán. A Nagyalföld Alapítvány sajtótájékoztatót tartott a Mi Alföldünk című, Rakonczai János—Szabó Ferenc szerkesztésében megjelent reprezentatív kötetéről, amelyet az alföldi megyék legrangosabb kutatói állítottak össze (részletes ismertetést a következő számunkban közlünk). A kötet olvasmányos, klasszikus tudományos ismeretterjesztő munka, amely a nagytáj földrajzát, természeti környezetét éppúgy bemutatja, mint néprajzát, városainak építkezését, irodalmát. (Kapható Békéscsabán a Nagyalföld Alapítványnál. Megyeháza, Derkovits sor 2.).

*

Magyar—olasz kulturális egyezmény keretében új régészeti kutatás kezdődött Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Szerződésben kötött megállapodást a Nápolyi Egyetem Keleti Régészeti Tanszéke és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet. A megállapodásban hosszabb távon (3—4 év) kívánják a felek közös kutatásaikat folytatni, melynek célja egy avar (VII—VIII. sz.) temető feltárása. Az ásátások Öcsödön, a községtől mintegy 4 km távolságra a Büdöshalom mellett kezdődtek meg. Már az első ásátási szezon eredményeket hozott. Az immáron 60 körüli sírszámú temető újabb figyelemreméltó temetkezések és leletek sokaságát hozta napvilágra. Egy öntött griffes övgarnitúra, karéjos boglár, fülbevalók, gyöngysorok,

gyűrűk, használati tárgyak, kerámia mellett, a legfontosabb új eredmény három újabb úgynevezett „fülkesír” feltárása. Az ásátás 1997-ben tovább folytatódik. Az olasz expedíciós csoportot Bruno Genito professzor, a magyar Madaras László vezeti. A végső eredményt külön kötetben publikálják.

*

1996. szeptember 27-én Abád és Szalók községek egyesülésének 100. évfordulóját ünnepelte Abádszalók. Tudományos konferencia keretében mutatták be az Ujváry Zoltán szerkesztette tanulmánykötetet, amely a község földrajzát, természeti környezetét, történetét, néprajzát és művelődéstörténetét dolgozta fel. (Kapható és megrendelhető Abádszalók önkormányzatánál).

*

1996. szeptember 26—28-án került megrendezésre a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Turisztikai Napok nevű nemzetközi rendezvény Szolnokon. A cél Kelet-Magyarország bekapcsolása a magasabbszintű turizmusba. E térség a Tisza-tó térségének adottságait, a termál- és gyógyturizmust, a falusi turizmust ajánlotta. A megye koncepcióját Lakatos István mutatta be összefoglalóan a konferencia résztvevőinek.

*

1996. október 4—5-én Hon- és Népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában címmel országos konferenciát rendeztek a Budapesti Tanítóképző Főiskolán. Mindkét napon plenáris ülések nyitották a konferenciát, majd három szekcióban folytak az ülések. A Jászberényi Tanítóképző Főiskola hatéves néprajzkutatásának tapasztalatairól számolt be H. Bathó Edit és Gulyás Éva.

*

100 éves a Hetényi Géza Kórház. A szolnoki Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet alapításának 100. évfordulója alkalmából ünnepségsorozatokra került sor városunkban. Tudományos ülések keretében az ún. Kazuisztikai Napon a kórház orvosai

előadásokban számoltak be a diagnosztikus és terápiás sikereikről és kudarcaikról. (A kazuisztika esetbemutatót jelent.) Az eredmények mellett a tévedéseket is őszintén feltáró színvonalas bemutatások az „errando discimus” elvét tükrözték, azaz a tévedésekből is tanulunk.

Az orvosok mellett a nővérek feladata és felelőssége is megnőtt. Az egészségügyi szakdolgozók között egyre többen rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. Az ápolás és gyógyítás elválaszthatatlan egymástól, többek között erről is szó esett az egészségügyi szakdolgozók konferenciáján.

Mégis kinek az (ítélete?) címmel kétnapos országos kongresszus zajlott a centenáriumi ünnepség során a Városi Művelődési Központban. A tudományos ülésen szó esett az orvosok büntetőjogi felelősségéről, az egészségügyben dolgozók személyi jogainak sérelméről, védelméről, valamint a felelősségbiztosításról.

Az ún. Hetényi-napon a kórház dolgozói, s a családtagok részvételével tisztai hajókiránduláson, sportversenyeken, az esti órákban pedig hangulatos fogadáson vettek részt.

Jubileumi arany emléklapokat kaptak azok a dolgozók, akik az elmúlt évtizedekben közvetve vagy közvetlenül kiemelkedő gyógyító munkát végeztek. Az év végére várható a centenáriumi évkönyv megjelenése is.

*

A Jászsággal foglalkozó helytörténeti irodalom újabb reprint könyvvel gazdagodott. A Jászok Egyesületének egyik tagszervezete, a Fényszaruik Baráti Egyesülete (FÉBE) megjelentette Szűcs Mihály egykori főbíró életleírását. A kiadvány nem láthatott volna napvilágot Tóth Tibor, az egyesület ügyvivője, a FÉBE elnöke önzetlen fáradozása nélkül.

*

Jászberényben az MTA Debreceni Területi Bizottsága (DAB) kihelyezett vezetőségi ülést tartott, hogy megismerkedjék a város tudományos életével. A zárt ülésen Szeghy Gergely és Szabó László ismertették a megyei tudományos testület munkáját. A vendégek megismerkedtek a Jászberényi Tanítóképző Főiskola jövőbeni terveivel, a tanszékek

munkájával. Majd a városháza dísztermében Betekintés Jászberény tudományos életébe címmel tudományos ülésszak volt.

A házigazda, dr. Magyar Levente polgármester a város kulturális-oktatási és közművelődési koncepciójáról szolt. Berényi Dénes akadémikus, a DAB elnöke a tudás társadalmasítását ajánlotta mindenki figyelmébe, mondván, hogy a tudományban nincsenek megyehatárok, országhatárok. Biztatta a tudósokat az aktív alkotó munkára. A város tudományos kutatásának különböző területeit Kazsuba Attila, Szőke Csaba, H. Bathó Edit és Stanitz Károly mutatta be.

*

A Jászok Egyesülete 1996. október 15-én 17 órakor szervezett rendezvényén dr. prof. Makkay János, a történettudományok doktora, az MTA Régészeti Intézetének tudományos tanácsadója tartott előadást A jászok régmúltja címmel.

*

A klinikai gyógyszerészek (farmakológusok) európai szövetségének (ESCP) 25. kongresszusát Lisszabonban tartották 1996 októberében Az optimális gyógyszeres terápia címmel. A nagy érdeklődéssel kísért poszterek és előadások a szakterület fontos kérdéseit vetették fel, illetve a legújabb kutatások, klinikai tapasztalatok eredményeit mutatták be.

A számtalan témából kettő emelhető ki:

1. A klinikai farmakológusok növekvő szerepe a gyógyszerek együttes alkalmazásakor fellépő interakciók (kölsönhatások) kivédésében a betegágy mellett;

2. A farmakokinetikai (gyógyszer sorsa a szervezetben) kutatások legfrissebb eredményeinek alkalmazása; a betegre szabott egyéni gyógyszeradagolás megújuló lehetőségei kórházakban (pl. Unit dose, szérumszint-monitorozások stb.). A racionális, célzott terápiával a beteg gyógyulását hamarabb, ezáltal kisebb költséggel lehet elérni.

Az előadásokat követő élénk viták, beszélgetések, a szép város gyönyörű műemlékeivel, panorámájával, a ragyogó idő, a felkavaró népzene, a csodás botanikus kert, a portugál emberek őszinte kedvessége, vendégszeretete is maradandó élményt jelentett a húsz ország-

ból érkezett ezer résztvevőnek, akik között dr. Boronkay Piroska szolnoki szakgyógyász is ott volt. Két év múlva ennek a rendezvénynek Magyarország ad otthont.

*

Rékassy Csaba grafikusművész emlékkiállítása a Szolnoki Galériában 1996. szeptember 15. és október 27. között volt látható. A Munkácsy-díjas művészt munkáinak meg-hökkentő színessége, gondolatainak eredetisége emelte a magyar művésztsadalom

legkiválóbbjai közé. Tíz évig volt a Szolnoki Művésztelep tagja. Sokoldalú munkásságát becsülték hazánkon kívül Európa számos országában, Németországtól Svájcig, Jugoszláviától Olaszországig. Számos díja mellett 1972-ben megkapta a Munkácsy-díjat is. Időnap előtt, 52 évesen hunyt el. Ezzel a kiállítással és a hozzá készült katalógussal Szolnok városa méltán emlékezett meg kortárs grafikánk egyik legjelentősebb művészeről. A róla szóló írásunkat a következő számunkba tervezzük.

Pályázati felhívás

**Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testülete,
a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet,
a Jászok Egyesülete,
a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület,
a Jászkunság című folyóirat
és a
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága
meghirdeti az 1996/1997. évi
Megyei Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatot**

Pályázni lehet az alábbi néprajzi témájú, eredeti helyszíni, vagy levéltári gyűjtést tartalmazó Jász-Nagykun-Szolnok megyei vonatkozású pályamunkával, amely nyomtatásban még nem jelent meg:

- földrajzi nevek, személynevek, állatnevek;
- hagyományos paraszti földművelés és állattartás (az ezzel kapcsolatos hagyományos eszközanyag megváltozása);
- népi táplálkozás, a hagyományos konyha-berendezés;

- kiháló kisiparok (pl. fazekas, mézeskalácsos, kádár);
- település, építkezés;
- lakáskultúra, népi bútorok;
- népviselet (régii fényképek, családi fényképalbumok gyűjtése, adatolása);
- egy település ünnepi szokásai (karácsony, húsvét, pünkösöd stb.);
- az emberélet fordulóihoz fűződő népszokások (születés, keresztlelő, házasság, lakodalom, temetés, temető);
- néphiedelmek, babonás szokások;

- népi gyermekjátékok (énekes-táncos, sport-játékok, játéktárgyak stb.);
- népzene — egy település vagy személy népdalkincsének összegyűjtése;
- paraszti önéletrajzok — egy törzssökös pásztorcsalád élete;
- a népművészet továbbélése, folklorizmus;
- néprajzi témájú archív fényképek és adatolt családi fotóalbumok gyűjtése;
- fotó-, diaszorozat és videofilm készítése bármilyen néprajzi témából.

A megyei pályázat díjai

Felnőtt egyéni kategória

I. díj	10 000,— Ft
II. díj	8 000,— Ft
III. díj	6 000,— Ft
III. díj	6 000,— Ft

Szakköri díjak

I. díj	10 000,— Ft
II. díj	8 000,— Ft
III. díj	6 000,— Ft
IV. díj	4 000,— Ft

Ifjúsági kategória

I. díj	6000,— Ft
II. díj	4000,— Ft
III. díj	3000,— Ft
IV. díj	2000,— Ft

A pályadíjak a pályázatok színvonalától függően megoszthatók, illetve visszatartathatók. Nem pályázhatnak múzeumban vagy néprajzi intézményben dolgozó szakemberek.

A pályázatokat két azonos példányban a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága címére — Szolnok, Pf. 128, 5001 — kérjük beküldeni. Beküldési határidő: 1997. február 1.

A pályamunkán fel kell tüntetni a szerző nevét, pontos címét, foglalkozását.

A határidőn túl beérkező pályamunkák díjazásban nem részesülnek. A pályázatok először megyei elbírálásban vesznek részt, a színvonalas pályázatokat a megyei zsűri továbbítja az országos döntőbe.

A megyei pályázatok eredményhirdetése: 1997. március

Szolnok, 1996. június

*Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Múzeumok Igazgatósága*

Kötetünk szerzői

Szilárdfy Zoltán, művészettörténész
(Budapest, 1073, Barcsy út 16.)

Dr. Nyári Katalin, az állam- és jogtudományok kandidátusa, a Rendőrtiszti Főiskola tudományos munkatársa.

Dr. Tóth Albert, főiskolai docens, GATE Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Mezőtúr

Dr. Harka Ákos, középiskolai tanár
(Tiszafüred, Táncsis Mihály utca 1.;
59/352-514)

Mújdricza Péter, építész (Magyar Építészeti Múzeum, Budapest; 1-252-70-85)

Fried István, irodalomtörténész, a JATE Összehasonlító Irodalmi Tanszék vezetője
(Budapest VII., Akácfa utca 31.)

Cseh Géza, levéltáros (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 5000 Szolnok, Pozsonyi út 40—42.; 56/421-404)

Tábori László, néprajz szakos egyetemi hallgató (5055 Jászlady, Dobó I. út 18.; 57/453-381)

Szabó Ágnes, Ph.D. ösztöndíjas néprajzkutató [(KLTE, Néprajzi Intézet), 5000 Szolnok, Dózsa György út 24.])

JÁSZKUNSÁG □ XLII. ÉVF. 2. SZÁM □ 1996. szeptember-október

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

A szerkesztőség címe: Jászkunság, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.

A 2. szám szerkesztői: Madaras László-Szabó László.

Grafika: Tóth Lajos. Tipográfia és tördelés: Bodolai Mária.

ISSN 0448-9144

A címlapon Rékassy Csaba Tájkép című grafikája látható.

Kéziratokat nem őrzünk meg és vissza nem küldünk.

Kérjük szerzőinket, hogy írásaikat lehetőleg mágneslemezen (floppyn) rögzítve is küldjék meg.

Terjesztés előfizetés útján. Megrendelhető a szerkesztőség címén.

TARTALOM

TÁRSADALOM

- Szilárdfy Zoltán: A Napbaöltözött Asszony tisztelője
Szent Gellért ikonográfiája a barokk kori grafikák tükrében 67
- Nyári Katalin: Mit gondolnak a bűnözésről?
Közvélemény-kutatás a közbiztonsági közérzetről 81

TERMÉSZET

- Tóth Albert: Az Alföld-program időszerűsége 92
- Harka Ákos: Új fajok a Közép-Tisza halfaunájában 98

MŰVÉSZET

- Mújdricza Péter: Fény és szelek
Építészeti múlt és mai építészet a Szolnoki Galériában 102
- Fried István: „Erős várunk nekünk Kufstein”
A magyar jakobinusok emléke a magyar irodalomban 106

TÉKA

- Könyvismertetések
- Cseh Géza: Középpontban a Nagyatádi-féle földreform
Tolnay Gábor: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye mezőgazdaságának egyes
kérdései 1920–1944 között 115
- Tábori László: Népi gyermekjátékok Jászszentandrásról
Molnár István: Adj király, katonát! 116
- Szabó Ágnes: Szabó István: Fejezetek az észti kultúra történetéből 116
- Hírek 117
- Pályázati felhívás 123
- Kötetünk szerzői 124

Ára: 168,— Ft